

Naturen i
Nationalpark Thy

Indhold

	Side
Et stykke danmarkshistorie bliver til	1
BFN's forventninger til Nationalpark Thy	2
Nationalparker i Danmark - etablering af den første	5
Landskab og landskabstyper	9
Fuglearternes udvikling i klitlandskabet gennem 200 år	15
Mindre pattedyr i Nationalpark Thy	22
Fugle og pattedyr i Nationalpark Thy	24
Insekter i Nationalpark Thy	32
Karakteristiske padder og krybdyr i Nationalpark Thy	34
Sjældnere og særegne planter i Nationalpark Thy	37
Svampe i Nationalpark Thy	42
Forvaltning af de statsejede arealer i Nationalpark Thy	46
Fakta om Biologisk Forening for Nordvestjylland	48

Udgivet af

Biologisk Forening for Nordvestjylland

i anledning af indvielsen af Nationalpark Thy

den 22. august 2008.

Et stykke danmarkshistorie bliver til!

Med dette temanummer af ”Naturnyt” markerer Biologisk Forening for Nordvestjylland (BFN) indvielsen af Danmarks første nationalpark.

Temanummeret er en gave til Nationalpark Thy og dens gæster, og det skal være med til at udbrede kendskabet til den storslåede natur, som området rummer. Det er foreningens ønske, at dette kendskab kan være med til at sikre en afbalanceret benyttelse af nationalparken.

Det var en stor dag for BFN, da lovgrundlaget for nationalparken blev vedtaget. Den natur, som foreningen har haft som udgangspunkt gennem de 38 år, den har eksisteret, er pludselig blevet blåstemplet, som det vi altid har vidst, at den var – noget unikt og enestående.

Tillykke til Thy, men også tillykke til hele Danmark med indvielsen af Nationalpark Thy, som samtidig er Danmarks første. Gid at dette må markere, at vi lever i et samfund, som i stigende grad forstår at værdsætte og bevare de naturværdier, som er så nødvendige at overgive i bedste stand til vore efterkommere.

Nationalpark Thy er blevet til gennem et eksemplarisk samarbejde mellem alle interesserede parter. Det er BFN’s håb, at dette eksempel kan efterfølges til gavn for alle.

Tak til bidragyderne til dette temanummer, såvel økonomisk som arbejdsmæssigt, og god læselyst til modtagerne!

*Tage Leegaard
formand for
Biologisk Forening for Nordvestjylland*

Foto: Poul Holm Pedersen.

BFN's forventninger til Nationalpark Thy

Af Tage Leegaard og Holger Søndergård

Biologisk Forening for Nordvestjylland (BFN) oplevede det som en stor dag, da det endelig blev kendt, at lovgrundlaget for Nationalpark Thy var på plads. En større anerkendelse af områdets unikke natur kunne næsten ikke gives.

Med områdets nye status gives der en række muligheder for en bedre forvaltning af områdets særlige naturværdier samtidig med, at der kan gives bedre muligheder for at opleve områdets seværdigheder på en hensigtsmæssig måde.

Større naturoplevelser

En af grundtankerne i BFN er at fremme interessen for Nordvestjyllands natur. Er interessen først til stede, kommer kendskabet og dermed forståelsen for nødvendigheden af en aktiv beskyttelse af vores vilde flora og fauna. Nationalparkens oprettelse gør det muligt for mange flere at få gode naturoplevelser og dermed øge deres interesse for naturen. Med den nye status som nationalpark må det forventes, at der i større udstrækning bliver

økonomisk grundlag for at fremme publikums oplevelsesmuligheder.

Nye stianlæg, udsigtspunkter, fugletårne, informationscentre, guidede ture m.v. vil alt sammen kunne blive nye øjenåbnere for mange mennesker. En fornuftig planlægning og styring af disse aktiviteter sikrer samtidig, at færdslen ikke blot passerer seværdige steder, men også sker på en sådan måde og gennem så robuste områder, at uheldige nedslidninger eller forstyrrelser kan undgås.

Kendskab og overvågning

Et af de bærende elementer i oprettelsen af Nationalpark Thy har været områdets særlige klitnaturtyper og den tilknyttede flora og fauna, der i vid udstrækning har international interesse.

Alle er formentlig enige om, at områdets natur skal sikres og gerne forbedres. En forudsætning herfor er imidlertid, at man har et nøje kendskab

Hvidtjørn på Isbjerg i Hanstholm Vildtreservat. Skulle man miste orienteringen i den godt 24.000 hektar store nationalpark, kan man ofte få hjælp af naturens vejvisere. Foto: Jens Kristian Kjærgård Naturfoto.

til, hvilke arter der er i området, og hvor de findes. En viden, der skal danne det nødvendige grundlag for en hensigtsmæssig drift, naturpleje samt danne grundlag for udpegning af sårbare eller mere robuste områder med hensyn til friluftaktiviteter m.v.

Et grundlæggende kendskab til områdets naturforhold og arter kan bl.a. også udnyttes til en bedre information af publikum, eller det kan danne baggrund for at etablere bedre sammenhænge mellem isolerede områder eller bestande (øko-logiske forbindelseslinier). Med nationalparkens oprettelse bør der derfor gennemføres en grundig naturregistrering, omfattende flest mulige artsgrupper.

Kendskabet til områdets særlige naturforekomster er igen en forudsætning for en effektiv naturovervågning, som bør være en naturlig del af nationalparkens drift. Gennem overvågning kan eventuelle behov for driftsændringer, naturpleje, sikring af særlige yngleforekomster m.v. opdages og imødegås i tide.

En god overvågning kan samtidig være det sikkerhedsnet, der kan forsvare den forholdsvis frie færdsel på de statsejede arealer i området, hvor der i dag kun er adgangsbegrænsning i fem områder.

Alternativt måtte man, som følge af et forventeligt større publikumspres, for at være på den sikre side vælge forsigtighedsprincippet og på forhånd gennemføre flere adgangsbegrænsninger.

Naturpleje og drift

I forbindelse med den EU-støttede "LIFE-ordning" (der bl.a. har til formål at genoprette og bevare truede naturtyper i EU) er der, bl.a. i Thy i årene 2001 – 2005, blevet foretaget betydelige rydninger af træer og anden naturpleje på de åbne klitarealer. Der var imidlertid tale om en engangsydelse, og det økonomiske grundlag for en fremtidig naturpleje i området er herefter meget usikker, såvel på de privatejede som på de statsejede arealer. Med områdets nye status som nationalpark må området forventes at få tilført de nødvendige midler, der skal til for at opretholde arealerne i optimal tilstand.

Træerne vokser ikke umiddelbart ind i himlen, selv om området bliver nationalpark. Her udsigt over Nors Sø mod Vilsbøl Klitplantage.

(Foto: Jens Kristian Kjærgård Naturfoto).

Foruden en forventning om, at den nuværende naturpleje med rydning af selvsået opvækst, afbrænding, afgræsning m.m. bliver øget, har BFN også en forventning om, at der i større udstrækning bliver mulighed for mere detaljerede plejeaktiviteter, hvor der bl.a. gøres en indsats for at sikre og gerne forbedre truede arters levesteder.

BFN har også en forventning om, at der i den fremtidige drift af de skovbevoksede arealer vil ske en yderligere ekstensivering af skovdriften til fordel for naturværdierne. Det er allerede besluttet, at flere skovarealer skal udlægges til "urørt skov", ligesom betydelige skovarealer bliver ryddet for at øge udstrækningen af de åbne klitarealer.

En række af de tidligere vådområder forventes genskabt, ligesom den allerede indførte strategi med "naturnær skovdrift" vil give skovområderne et betydeligt løft. Gode tiltag, der på længere sigt bl.a. vil give mere varierede og robuste skovbevoksninger samt give et rigere fugle- og dyreliv og dermed også større naturoplevelser.

Herkulesmyrer findes i flere af områdets klitplantager. Arten er sjælden eller helt manglende i det øvrige Danmark og må derfor betragtes som en særlig ansvarsart for Nationalpark Thy.

Foto: Jens Kristian Kjærgård Naturfoto.

Betænkeligheder

På baggrund af den oprindelige målsætning for etableringen af nationalparker i Danmark har BFN, såvel i den indledende fase som under projektets udarbejdelse, arbejdet positivt for oprettelsen af Nationalpark Thy, ligesom foreningen fortsat har en forventning om, at nationalparken bliver til naturens fordel. Dette indlæg kunne dog også have haft en mere pessimistisk indgangsvinkel og taget udgangspunkt i følgende betænkeligheder:

- Overhaler turisme og andre erhvervsinteresser hensynet til områdets naturtyper og arter?

-Bliver området opreklameret så meget, at sjældne og sky arter bliver forstyrret og bortskræmt?

-Tages der de forventede hensyn til naturværdierne i områdets drift og pleje?

- Bliver der foretaget tilstrækkelige undersøgelser af områdets flora og fauna, og vil der ske en så effektiv naturovervågning, at alle områdets natur-

typer og arter kan sikres stabile eller forbedrede forhold?

Det er dog BFN's absolutte forventning, at disse betænkeligheder ikke bliver til virkelighed, og at områdets fremtidige forvaltere og brugere udviser den nødvendige ansvarsfølelse for områdets naturværdier.

BFN giver hermed sit tilsagn om at gå aktivt og positivt ind i de fremtidige opgaver i og med Nationalpark Thy, hvor vi efter bedste evne vil arbejde for naturens sag.

Forfatternes adresser:

*Formand Tage Leegaard,
Jestrupvej 8, Sønderhå
7752 Snedsted*

*Næstformand Holger Søndergård
Hanstholmvej 64, Tved
7700 Thisted*

Nationalparker i Danmark

- etablering af den første: Nationalpark Thy

Af Ditte Svendsen

Efter fem års proces etableres Danmarks første nationalpark i Thy i august 2008. I løbet af de næste år følger yderligere fire parker efter. Nationalparkfonde står for etablering og drift af parkerne bl.a. gennem nationalparkplaner.

Hvorfor nationalparker?

Efter flere tilløb vedtog Folketinget i juni 2007 at etablere nationalparker i Danmark. Baggrunden for forslaget om etablering af nationalparker var et politisk ønske om at gennemføre et af de mange forslag til naturforbedringer som Wilhjelmudvalget fremlagde i 2001, efter at OECD var kommet med en ret negativ vurdering af naturtilstanden i Danmark. Udvalgets forslag om større, sammenhængende naturområder valgte miljøministeren at indarbejde i sit forslag om etablering af nationalparker, hvorved der også kom fokus på kulturhistorien og samspillet mellem befolkning og natur.

Det blanke papir

Vejen til etableringen af nationalparker har ikke været traditionel planlægning. Efter en interessesondering hos amter og kommuner med potentielle nationalparker udpegede ministeren styregruppeformænd og fremsendte ”igangsættelsesbreve” med de få rammer, der på forhånd var aftalt med de lokale myndigheder. Retningslinjerne var så få, at igangsættelsesbrevet senere blev omtalt som ”det blanke papir” – det papir de lokale styregrupper gennem borgerinddragelse blev bedt om at udfylde med visioner, målsætning og afgrænsningsforslag for de mulige nationalparkemner.

Med- og modspil

Trods stor lokal opbakning til nationalparkprojekterne generelt var centrale partnere imod. Særligt lokale lodsejere, med landbrugets som

væsentligste repræsentant, og brugerorganisationer som jægere og fiskere var skeptiske - og er det i mindre omfang fortsat. Først efter et halvt års overvejelser gik landbruget og jægerne i Thy ind på at deltage i et uforpligtende undersøgelsesprojekt. Lokal modstand betød, at flere projekter trods et stort forarbejde aldrig kom i betragtning som kandidater, men fortsat har potentiale om nationalparker og senere kan blive aktuelle for at virkeliggøre visionen om et dansk nationalparknetværk med repræsentanter for de vigtigste danske naturtyper.

Borgerinddragelse i stor skala

Styregrupperne fik i ”igangsættelsesbrevet” pålagt at inddrage områdets borgere i nationalparkprocessen og efterfølgende evaluere denne. Opgaven var uvant og krævede mange overvejelser i de bredt sammensatte styregrupper og projekternes sekretariater. Flere valgte at lade sig rådgive af Teknologirådet eller universiteter. Formen var forskellig fra projekt til projekt.

Fakta om Nationalpark Thy

Kommune	Thisted
Areal	24.400 ha
Ejerforhold	Privat 25 %, Stat 75 %
Naturtyper	Klitheder, Næringsfattige søer, Klitplantager
Beskyttet natur	53% internationale naturbeskyttelsesområder, 58% naturfredet, 63% beskyttet natur, 13 % vildtreservater
Hjemmesider	danmarksnationalparker.dk skovognatur.dk

I Thy nedsattes efter et velbesøgt offentligt informationsmøde fire åbne arbejdsgrupper – natur, kultur, friluftsliv og erhverv – hver med en offentlig valgt formand, en professionel tovholder og en række ressourcepersoner til at servicere borgerne.

Arbejdsgrupperne arbejdede alle med vision, målsætninger og afgrænsningsforslag samt konkrete initiativer i form af foredrag, høringer, ekskursioner og fysiske projekter til understøttelse af interessen for projektet. F.eks. ydede medlemmer af Naturgruppen en stor indsats med at registrere og kortlægge nationalparkområdets sårbare natur.

Styregruppen sørgede for koordination og for møder mellem de fire formænd og fælles møder mellem arbejdsgrupperne. Efter godt et års arbejde afrapporterede arbejdsgrupperne til styregruppen, der hermed fik de væsentligste bidrag til sin afrapportering til ministeren i sommeren 2005.

Alle informationer om undersøgelsesprojektet, herunder indkaldelser, dagsordener, referater og notater fra arbejdsgruppernes undergrupper, har kunnet findes på nettet. Sideløbende har den lokale avis flittigt fulgt projektet og bragt store og små nyheder samt formidlet aktiviteter.

Hvad har vi lært?

Borgerinddragelsen har givet et stort lokalt engagement og medejerskab til den kommende nationalpark. Undervejs ved køkkenborde og på skoler er meninger mødtes, kompromisser opstået og mange fordomme og myter aflivet. Uden borgernes medvirken er det tvivlsomt, om styregruppen kunne have afleveret en enig indstilling om etablering og afgrænsning af en nationalpark i Thy.

En god proces kræver offentlige ressourcer i form af både mandskab og penge. Er disse ressourcer ikke til stede vanskeliggøres borgernes arbejde, og det bliver svært at fastholde engagementet og opnå fælles resultater.

Desværre har ikke alle grupper af borgere deltaget aktivt i processen, der især har været drevet af organisationsrepræsentanter og enkeltpersoner i alderen +50. Trods forsøg herpå er det ikke lykkedes i større grad at inddrage unge og børnefamilier.

Lodsejere er en helt central gruppe, som ønsker vished for, at deres rettigheder ikke berøres. Kan denne gruppe ikke få en vis sikkerhed herfor vil den reagere meget forbeholdent. Ofte har denne gruppe også negative erfaringer med offentlige

Gennem undersøgelsesperiodens to år er der afholdt syv offentlige møder, 16 styregruppemøder, 86 registrerede møder i arbejds- og temagrupper samt 40 offentlige arrangementer med nationalparkindhold.

Foto: Ib Nord Nielsen.

Kronhjorte i klitheden. Foto: Ib Nord Nielsen.

myndigheder og reagerer derfor forståeligt med en vis skepsis. Processen med ”det blanke papir” har både virket tillidsskabende og afskrækkende på lodsejere, der er en meget uhomogen gruppe. Typisk ønskes garantier på lang sigt, som ingen kan stille.

Den formelle fase

Efter rådgivning fra Den nationale Følgegruppe og efterfølgende forhandlinger i Folketinget kunne der i forsommeren 2007 vedtages Lov om Nationalparker og efterfølgende peges på først Thy, så Mols Bjerge og Skjern Å og senest om to år Kongernes Nordsjælland og Vadehavet, som de fem første nationalparker.

Som det første af disse områder har Nationalpark Thy netop gennemgået en formel proces, hvor et nationalparkforslag baseret på ministerens udkast til bekendtgørelse, er sendt i 16 ugers offentlig høring.

På tre offentlige møder i høringsfasen var det især spørgsmål vedrørende afgrænsning, den private ejendomsret, naturbeskyttelse contra naturbenyttelse samt bestyrelsens sammensætning og fondens økonomi, der optog deltagerne. Et emne som kommunens planlægning og forbud mod bl.a. høje anlæg i to ud af nationalparkens tre planlægningszoner var kun få interesseret i.

Planlægning

For den private grundejer gælder de samme regler inde i nationalparker som udenfor. Alene kommunernes planlægning reguleres af nationalparkbekendtgørelserne. I Thy er nationalparken opdelt i tre planlægningszoner.

Zone 1 omfatter de internationale naturbeskyttelsesområder – Natura 2000-områder. Her gælder reglerne i bekendtgørelse nr. 1443 om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder, dog med den undtagelse, at der ikke må planlægges for linjeføring af luftledningsanlæg.

Zone 2 omfatter naturfredede områder, naturtyper der er karakteristiske for det nordatlantiske klithedelandskab samt områder hvor der kan skabes sammenhæng mellem disse naturtyper. I zone 2 må der ikke planlægges for høje anlæg.

Zone 3 omfatter de øvrige områder, dvs. områder med kulturlandskab, der knytter sig til de nordatlantiske klithedelandskaber og sikrer sammenhængen i nationalparken. I zone 3 er ingen særlige planlægningsmæssige bestemmelser.

Nationalparkfond, -bestyrelse og -plan

Bekendtgørelsen etablerer Nationalparkfond Thy, som har til formål at udvikle nationalparken. Fonden ledes af en bredt sammensat bestyrelse

Klokkeensian. Foto: Ib Nord Nielsen.

på op til 13 medlemmer, der udpeges af ministeren. Medlemmer skal så vidt mulig have lokal tilknytning.

Som faste medlemmer i alle bestyrelser vil sidde en repræsentant for Danmarks Naturfredningsforening, Friluftsrådet, de(n) lokale kommune(r), Skov- og Naturstyrelsen, Nationalparkrådet samt landbrug, fiskeri eller skovbrug, afhængig af den enkelte parks arealmæssige sammensætning.

Hertil kommer repræsentanter for organisationer eller institutioner, som udpeges i den enkelte park afhængigt af de lokale forhold. Bestyrelsen bistås af Nationalparkrådet, der er et åbent forum sammensat af øvrige lokale interessenter.

Den første store opgave for bestyrelse og råd bliver at udarbejde en nationalparkplan, der for Thys vedkommende skal være klar senest 31.3.2010. I perioden frem hertil får Nationalpark Thy et fast beløb på 6 mio. fra staten, hvorefter den årlige bevilling fastsættes i henhold til nationalparkplanen. Fonden forventes at tilvejebringe midler fra andre sider f.eks. fra fonde.

Etablering 2008 - 2038?

Nationalpark Thy indvies 22. august og etableres i sensommeren 2008. Men de klart synlige tiltag i området som følge af nationalparkstatus kan ikke forventes med det samme.

Nedsættelse af bestyrelse, etablering af sekretariat, og udarbejdelse af den første nationalparkplan ligger forud for iværksættelse af større projekter og etablering af det kommende nationalparkcenter m.v.

Allerede nu er hele lokalområdet dog meget bevidst om nationalparkens muligheder for at bidrage positivt til den lokale udvikling. Mange venter derfor utålmodigt på at realisere nationalparken, selvom tidshorizonten realistisk ligger 20-30 år fremme.

*Forfatterens adresse
Skovrider Ditte Svendsen
Skov- og Naturstyrelsen Thy
Søholtvej 6
7700 Thisted
dsv@sns.dk*

Landskab og naturtyper

Af Holger Søndergård

Den endelige tilblivelse af Nationalpark Thy kan dels tilskrives den folkelige opbakning, dels den omfattende redegørelse og dokumentation, der er gået forud. Det skal dog bemærkes, at uden områdets ellers så forhadte flyvesand og sandflugten, havde der ikke været grundlag for nationalparkens oprettelse. Denne fortidens svøbe har her skabt et landskab, der i dag rummer naturtyper samt en flora og fauna, der er så enestående, at området har stor international bevågenhed.

Dette i denne sammenhæng så betydningsfulde flyvesand opstod hovedsagelig som følge af den landhævning, der skete efter den seneste istid, hvor havbundsarealer, der ellers var dækket af Litorinahavet, hævede sig og gav nyt land. Helt frem til 1800-tallet føg sandet stadig ind over ”det gamle Thy”, hvor det betød ødelæggelse af

dyrkede arealer i det vestlige Thy. De hævede havbundsarealer udgør i dag omkring 75% af Nationalparkens samlede landareal, mens de sidste 25% består af moræneområder, der er dækket af et mere eller mindre tykt lag flyvesand.

Det åbne klitlandskab

På det meste af strækningen langs Vesterhavet består de yderste klitpartier af et bælte med hvid klit i varierende bredde. Her ligger det ”hvide” sand helt eller delvist blottet, så det fortsat kan flyge. Herefter følger oftest områder med grå klit, som er kendetegnet ved at være stabile og vegetationsdækkede klitområder, som dog ikke er domineret af dværgbuske. Er området domineret af dværgbuske, er der tale om klithede, som dels kan være en tør type med revling, hedelyng m.fl.

Hanstholm Vildtreservat med grå klit, tør og fugtig klithede, klitsøer samt klitplantage. Foto: Ib Nord Nielsen.

eller en fugtig type med klokkelyng og mosebølle. Fugtige eller våde klitområder, der ikke er domineret af dværgbuske, kaldes fugtig klitlavning, som også omfatter de helt små klitsøer.

Nu kunne man måske få det indtryk, at de forskellige klittyper ligger som regelmæssige bælter. Det er imidlertid sjældent tilfældet. Oftest er der tale om et stort kludetæppe, hvor naturtyperne er blandet sammen i stor- eller småmosaik, afhængig af dannelse, fugtighed, eksponering m.v., og hvor udstrækningen af de enkelte naturtyper kan variere fra flere hektarer til få kvadratmetre.

Tidligere var der fri dynamik i klitområderne i form af sandflugt, som til stadighed dannede nye ubevoksede klitpartier eller vindbrud, der dannede nye klitsøer. Senere fik menneskene kontrol over sandet, men holdt dog i nogen udstrækning dynamikken i gang med afgræssende dyr, slåning, afskrælning eller anden udnyttelse.

I dag skal mange af klitområderne hjælpes med naturpleje for at undgå tilgroning. Der skal dels foretages jævnlige rydninger af bjergfyr og andre ikke-hjemmehørende træarter, som spredes fra klitplantagerne, dels ske en foryngelse af selve

klitvegetationen. I mange af klitområderne er vækstbetingelserne simpelthen blevet så gode, at de nøjsomme klitplanter er ved at blive udkonkurreret af især mere næringskrævende græsser, som nu begunstiges af den stadige luftbårne tilførsel af næringsstoffer fra især landbrugsarealerne.

I de ydre klitpartier er der med rynket rose nu opstået et andet menneskeskabt problem. I 1950'erne begyndte man at bruge denne hårdføre plante som hegnsplante i stor stil ved områdets sommerhusgrunde, hvorfra den efterhånden har spredt sig til den omgivende natur. Denne invasive arts tilvækst i klitterne er nu blevet så voldsom, at den flere steder truer områdets oprindelige karakter og særlige flora. Her må der nu ofres betydelige summer på en målrettet bekæmpelse.

I klitternes vådområder er tilgroningen også fremmet af den luftbårne tilførsel af næringsstoffer, men samtidig overbelastes de af store flokke af gæs, der hvert forår og efterår opsøger især vådområderne i Hanstholm Vildtreservat og på Ålvand Klithede. Gæssene fouragerer i vid udstrækning inde på landbrugsarealerne, hvorefter de søger fred og ro i de våde klitområder, hvor de gøder de ellers næringsfattige klitlavninger og

Kalkskrænten ved Blegso i Hanstholm Vildtreservat står som et minde om Litorinahavets kystlinie.

Foto: Ib Nord Nielsen.

Kortet over Littorinahavs kystlinie giver samtidig et indtryk af den arealmæssige store udstrækning af de hævede havbundsarealer.

Fugtig klitlavning på Vangså Klithede med smalbladet kæruld og gråris. Foto: Ib Nord Nielsen.

klitsøer i sådan en grad, at det naturlige system ”kollapser”.

Tilstanden i bl.a. områdets lobeliesøer har efterhånden udviklet sig så negativt, at der i mere end halvdelen af søerne er sket så voldsomme mudderaflejringer, at de oprindelige grundskudsplanter er forsvundet. Et dilemma, idet vi jo hverken ønsker at bortjage gæssene eller miste de sidste lobeliesøer, som er en af vore højst prioriterede søtyper. Der må ydes den nødvendige naturpleje, hvor vi så at sige ”muger ud” efter gæssene ved at fjerne det lag mudder, der har ophobet sig i søerne og klitlavningerne.

Klitplantagerne

Som en del af bekæmpelsen mod sandflugten begyndte man i 1816 de første forsøg med såning og plantning af træer i otte klitområder i det ellers helt skovløse Thy. Resterne af disse forsøg kan i dag stadig ses med nogle forkrøblede bevoksninger i bl.a. Hanstholm Vildtreservat og i den nordlige del af Tvorup Klitplantage. Efter flere indledende forsøg blev især bjergfyr fundet velegnet og anvendt i stor udstrækning.

Siden har sitka-gran overhalet udbredelsen af bjergfyr, der til stadighed bliver udskiftet med andre nåletræer som ædelgran og skovfyr. Desuden sker der i stigende grad indplantninger med løvtræer, og de udgør nu over 10% af klitplantagernes samlede udstrækning. Hovedparten af løvtræerne udgøres af eg, men efterhånden indgår også en del andre hjemmehørende løvtræer.

Lyset trænger gennem blandingsskoven i Vilsbøl Plantage. Foto: Poul Holm Pedersen.

Som på den åbne klithede har klitplantagernes betydning og anvendelse også ændret karakter i årenes løb. I begyndelsen var plantningen af træer et middel til dæmpning af sandflugten. Efterhånden som plantagerne voksede til, blev der tale om produktionsskove, der kunne levere brændsel og tømmer, hvilket senere blev suppleret med produktion af juletræer og pyntegrønt. Den intensive skovdrift er nu neddæmpet til fordel for større hensyn til områdernes naturværdier og muligheder for naturoplevelser, friluftsliv m.m.

arter. Bortskygning af skovbundsfloraen vil også i lang tid være en trussel, der må imødegås ved rydning, slåning eller afgræsning. En stigende bestand af hjortevildtet vil her kunne give en god naturplejende virkning og samtidig give gode publikumsoplevelser.

Øvrige naturtyper

I områdets nordlige del findes flere markante skræntpartier, der tidligere er blevet eroderet af

Nors Sø i vinterdragt, den 22. januar 2006. Foto: Poul Holm Pedersen.

Skov- og Naturstyrelsen, som forvalter hovedparten af området, valgte i 2005 at omlægge driften af statens skove til naturnær skovdrift, hvilket vil sige, at man i langt højere grad baserer sig på skovudviklingstyper, der følger de naturgivne forhold. Renafdrifter, hvor hele skovpartier bliver fældet på én gang, vil efterhånden ophøre og blive afløst af plukhugst, hvor bevoksningerne i vidt omfang skal forynge sig selv. Dette vil give helt anderledes varierede og robuste skovbevoksninger, hvor der dog vil gå nogle hundrede år, før man får skovområder i naturlig balance.

Udtynding af selvsået opvækst vil til stadighed være nødvendig for at fremme de ønskede træ-

Litorinahavet, men ellers er skabt som følge af underliggende saltlag, der har skubbet de overliggende lag af skrivekridt og danskekalk op til overfladen.

Disse kalkoverdrev, som bl.a. kan ses ved Hanstholm-knuden, Blegsø, Nors Sø og Vandet Sø, er samtidig fine botaniske lokaliteter. Hovedparten af kalkoverdrevene er i god tilstand, da de enten bliver afgræssede eller holdes åbne på grund af deres stejlehed eller vindudsatte beliggenhed.

Sjældne plantearter findes ligeledes i de store søer, Nors Sø og Vandet Sø, der henregnes til de reneste og mest artsrige søer i Danmark. En

attraktiv status, der imidlertid også forpligter. Tilgroning ses i begge søer, og i Vandet Sø sker der fortsat en betydelig tilførsel af næringsstoffer fra tilstødende vinteroversvømmede marker. Store søer findes desuden i nationalparkens sydlige del med Ørum Sø og Flade Sø. De er lavvandede, men ellers meget forskellige, idet Ørum Sø er fersk og næringsrig, mens Flade Sø er brak på grund af det nærliggende Vesterhav. Begge søer blev i øvrigt forsøgt afvandet omkring 1875.

Strandenge findes kun i området sydlige del og i begrænset udstrækning. Tidligere bestod hele østsiden af Agger Tange af åbne strandenge, men efter opførelsen af diget mod Krik Vig i 1957-58, har engene mistet deres frie dynamik, hvilket også gælder strandengene ved Flade Sø.

Åbne strandenge findes nu kun på Agger Tange med smalle partier ved Krik Vig samt ved Langholm og Svanholm, hvor der til gengæld er flere fine botaniske forekomster. Ferske enge har ligeledes en begrænset udstrækning i nationalparkområdet, idet de kun findes ved østenden

af de store søer. Andre engliggende områder, som består af flyvesand fra havet, henregnes til klitnaturtyperne.

Naturtyper og arter

Foruden de her omtalte naturtyper kunne en grundigere omtale af Nationalpark Thy også omfatte beskrivelser af området forskellige søtyper, vandløb og grøfter samt strandbredder m.v. Alt i alt et område med et meget bredt udbud af naturtyper. Det må her bemærkes, at der til hver naturtype er knyttet ganske bestemte arter, der er afhængige af, at netop deres unikke levested ikke ændrer karakter. Kendsgerninger der er gældende for alle naturområder, men som for et nationalparkområde giver særlige forpligtelser.

*Forfatterens adresse:
Holger Søndergård
Hanstholmvej 64, Tved
7700 Thisted
hs.tved@mail.dk*

Traner i det store klitlandskab i Hanstholm Vildtreservat. Foto: Jan Skriver.

Fuglearternes udvikling i klitlandskabet gennem 200 år

Af Willy Mardal

Stærke naturkræfter

I 1800-tallet var der strandenge på den ubrudte tange, som også dengang hed Agger Tange, mellem Harboøre og Agger. Vesterhavet angreb jævnlige tangens klitter, og ved nogle lejligheder anrettedes der omfattende skader på dem og på strandengene. Tangen blev gennembrudt og delt to gange ved stormfloder. Syd for Agger dannedes således en kanal ("Agger Kanal") i 1825, men den sandede igen til. I 1862 derimod fremkom en stor, dyb og vedvarende kanal (Thyborøn Kanal).

Beboerne i klitlandskabet

Der levede gårdmænd, husmænd samt deres familier og tyende i 1800-tallets åbne klitlandskab. De "plejede" naturen med deres dyr og redskaber og var på denne måde medvirkende til, at en forholdsvis uforstyrret fauna med få dyre- og fuglearter kunne trives her, og nogle af dem var fåtallige i den øvrige del af Danmark.

Beboerne indsamlede lidt fugleæg til husholdningerne i forårs månederne. Beboerne i det sydligste område havde adgang til flest æg, især af vade-fugle og af kolonirugende mågefuglearter, som dengang yngede almindeligt på strandengene samt på holme i Flade-Ørum Sø og i Krik Vig.

Beboerne gik på jagt efter fugle og dyr i klitlandskabet næsten hele året. De færreste ejede et gevær, de fremstillede derimod simple fangstmidler som f.eks. doner, lavet af hestehår, nogle også ruser og fælder. På strandengene ved Agger og på klitlandskabets enge kunne man om foråret fange en del brushaner på spillepladser. Man fangede endvidere agerhøns, især når de i små flokke om vinteren lagde sig i sneen for at overnatte. Efter de slesvigske krige (i 1848-50 og i 1864) kom der flere geværer i omløb, og klitlandskabets befolkning fik et godt hjælpemiddel til sammen med gode hønsehunde at nedlægge mange agerhøns, ænder, vadefugle og mågefugle

samt ikke mindst harer. De fleste nedlagte fugle og dyr blev solgt til lokale købmænd.

Rovdyr som f.eks. ræven blev efterstræbt hele året, da den dengang regnedes som et skadedyr, ligesom dens skind repræsenterede en ikke ubetydelig handelsværdi. Den kendsgerning, at rævene var stærkt efterstræbte, og som følge deraf fåtallige, havde helt sikkert en positiv effekt på mange fuglearters bestande og på antallet af harer. Den øgede anvendelse af geværer op gennem 1800-tallet betød omvendt, at nogle førhen almindelige arter blev udryddet fra klitlandskabet (urfuglen) eller stærkt decimeret (agerhønen).

Staten opkøbte i 1900'tallets første årtier store arealer i klitlandskabet, og beboerne flyttede fra ejendommene. Plantagerne blev anlagt, og klitlandskabets åbne områder blev reduceret bety-

Hættemågen var tidligere af stor betydning for klitlandskabets befolkning, som indsamlede dens æg. Nu er den vigtig som beskytter af andre fuglearter, som yngler i hættemågekolonierne.

Foto: Jan Skriver.

deligt. ”Mikroklimaet” blev flere steder ændret, og det fik betydelig indvirkning på fuglelivet. De arter, som stillede store krav til åbne levesteder og fourageringsområder fik det svært, hvorimod skovens fuglearter fik gode vilkår.

1800-tallets naturhistoriske beretninger

Det var tidskrævende, og ikke mindst meget besværligt, at besøge det dengang helt ukendte og vidtstrakte klitlandskab. Thy lå meget afsides, selv for datidens få naturhistorikere med embeder, og der var kun enkelte, kyndige amatører, som havde økonomiske midler til rejser og ophold. De kom næsten alle fra København, og de besøgte først og fremmest de kendte fuglelokaliteter, og de lå uden for nutidens nationalpark. Næsten alle de besøgende var samlere. De gik meget grundigt til værks med deres salongeværer (til patroner med små hagl), som de nedlagde ynglefugle med (til skindlægning eller udstop-

Fiskehejren, som nu er almindelig i Thy, indvandrede først til landsdelen som ynglefugl i 1950'erne.

Foto: Henrik F. Nielsen.

ning). De medbragte også metal- eller trækasser, hvori de lagde mange indsamlede ægkuld, som herefter blev pustet ud, og udvalgte kuld blev lagt i ægsamlinger.

Naturhistorikerne rådede hverken over kikkerter eller fotoudstyr, hvormed de kunne dokumentere iagttagelserne. Samlingerne var deres dokumentation. De besøgte især holmen, Madstedborg, i Ove Sø samt holmene i de nu udtørrede søer, Sjørring Sø og Sperring Sø. Holmene rummede dengang et usædvanligt rigt fugleliv med interessante arter, og det var dem, der tiltrak de besøgendes opmærksomhed. Flere af datidens naturhistorikere skrev breve, dagbog, artikler og bøger.

I det følgende er kun omtalt kilder fra 1800-tallet, som beretter om faunaen i området, som nu indgår i ”Nationalpark Thy”.

Sognepræsten i Skjoldborg-Kallerup, Knud Aagaard (1769-1838) boede i Thy fra 1799, og hans bog, ”Physisk, oekonomisk og topographisk Beskrivelse over Thy...”, udkom allerede i 1802. Han havde næppe besøgt alle sognene i de tre herreder, som han skrev om. Han havde formentlig heller ikke besøgt klitlandskabet, og han havde ikke godt kendskab til dyre- og fuglearterne i Thy. Han omtalte dog, at der nogle steder var terner (”taer”) i store kolonier. ”Taer” omfattede dengang både hættemåger og de hvide ternearter, hvis æg som tidligere nævnt i stor stil blev indsamlet til lokale husholdninger. Øen, Flegbusken, i Krik Vig var helt sikkert en betydelig yngleplads for mågefugle.

Den første kendte og kyndige naturhistoriker, som besøgte Thy, var Friedrich Boie (1789-1870) fra Kiel i hertugdømmerne. Han fik et rejselegat af Kong Frederik 6 til en rejse til Thy for at udforske og skrive om faunaen. Hans mål var Sjørring Sø og Sperring Sø, hvor han først og fremmest så frem til at se og opleve den dengang næsten ukendte ”engelsk terne”, som nu hedder sandterne. Han så dog ikke arten ved denne lejlighed. Boie rejste med vogn til Thy ad klitvejen fra Harboøre til Agger, da det var før, at stormfloden i 1825 gennembrød Agger Tange. Han og hans rejsefæller boede i Agger-Tåbel-området i perioden 3. – 7. juli 1821, som er i slutningen af fuglenes yngletid. Boie skrev dagbog og artikler.

Den nu forsvundne art, sandternen, ynglede på Agger Tange indtil begyndelsen af 1970'erne.

Foto: Bent Thøgersen.

Naturhistorikeren, senere professor ved Københavns Universitet, Johannes Japetus Smith Steenstrup (1813-97), der blev født i Vang Præstegård som søn af sognepræsten for Vang-Tvorup Sogne, voksede op i det område, som nu er en del af grænselandet ind mod nationalparken. Sognene var dengang meget hårdt ramt af sandflugten. Steenstrup var ofte på vandringer i naturen og på jagt sammen med sin far. Han skrev kun få og små notitser i datiden naturhistoriske tidsskrift om faunaen i Thy.

Under stormfloden ("den store oversvømmelse") i 1839 blev tangen overskyldt syd for Agger. Der kom derfor en kommission fra København for at besigtige forholdene, og et af dens medlemmer var forstkandidaten, Carl Christian Andresen (1812-70). Kommissionen efterlod kandidaten i Thy, hvor han fik til opgave at undersøge mulighederne for at forhindre havets fortsatte ødelæggelser i det skrøbelige klitlandskab ved Agger. Han bosatte sig i Tåbel mellem Agger og Vestervig, og klitten fik sin første fastboende og naturkyndige embedsmand.

Andresen gennemførte bl.a. forsøg med tilsåning af hjelme og udplantning af nåletræer i klitten. Andresens hovedværk var bogen, "Om Klitformationen og Klittens Behandling og Bestyrelse" fra 1861. Heri skrev han et større afsnit om klittens dyreverden. Andresen anførte, at flere arter – først og fremmest vade- og mågefugle – var gået meget tilbage i årtierne forud for 1861. En af årsagerne hertil var, at fugleøen, Flegbusken, blev bortskyllet i 1846.

Kun få år efter Andresens afrejse fra Thy ankom der en anden naturkyndig. Det var Peter Wilken Heiberg (1840-1920), som med en kortere afbrydelse var læge i Thisted i 1868-79. Heiberg var en af samtidens store naturhistoriske samlere, og han efterlod sig både fugle- og ægsamlinger samt bogen, "Thylands Fugle – Iagttagelser og Notitser", fra 1886. Heiberg oplevede store ændringer i landskabet, herunder i det åbne klitlandskab.

Arbejdet med at udtørre Sjørring Sø var påbegyndt i 1858, Flade-Ørum Sø i 1868, og Sperring Sø var udtørret i 1877. Herved mistede fuglene betydelige ynglepladser i Thy, og herefter var

der kun Madstedborg i Ove Sø tilbage. Heiberg oplevede også begyndelsen til Tvorup Klitplantage. Han noterede sig til sin store tilfredshed, at udtørringen af Flade-Ørum Sø blev opgivet i 1882, og at fuglene vendte tilbage til øer i søen. Det er med nogen ret senere blevet draget i tvivl, om Heiberg kom så meget omkring i Thy, som hans bog umiddelbart giver indtryk af. Han kom sandsynligvis mest til de rige fugleøer. Embedet tillod ham næppe tid til mange ture ud til de udstrakte klitlandskaber, så angivelserne af flere arters forekomster og hyppighed bør tages med et vist forbehold.

I sommerhalvåret i 1881 var farmaceuten, Elinus Marius Gamst Petersen (1852-95), ansat på Vestervig Apotek. Han var ægtsamler, og han efterlod sig dagbøger med grundige optegnelser over turene i det sydlige Thy, f.eks. til Agger Tange, den udtørrede Flade-Ørum Sø og til det våde klitlandskab i Ørum Sogn.

Med typografen og konservatoren, Marius Ewald Hansen (1879-1958), fik Thy endnu en fastboende og en særdeles fuglekyndig mand. Han havde store samlinger af såvel æg som fugle, og de blev senere købt af fotografen i Thisted, Alfred Scharling (1887-1973). Hansen tog på flere ture rundt i Thy, herunder også i klitlandskabet. Han boede i Thisted i en kortere årrække i 1900-tallets første årti, og han skrev fyldige og oplysende artikler i

Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift, hvori han i 1910 redegjorde for fuglelivets udvikling i Thy siden Heibergs bog fra 1886.

Udviklingen hos udvalgte ynglefuglearter i det åbne klitlandskab i 1800- og 1900-tallet

Udover ovennævnte kilder er der i det følgende også anvendt senere oplysninger fra artikler i Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift m.fl. Der omtales kun arter og lokaliteter fra det område, som nu indgår i Nationalpark Thy.

Krikanden yngede ”ret almindeligt” frem til 1802. I 1886 var den ”hyppig overalt”. Arten har siden da helt sikkert været i tilbagegang som ynglefugl i klitlandskabet.

Rovfuglene havde det meget svært i Danmark i 1800-tallet og i store dele af 1900-tallet, da de konsekvent blev efterstræbt som ”skadelige” fugle. Rørhøgen var derfor kun en sjælden og tilfældigt forekommende ynglefugl ved klitlandskabets store søer (Flade-Ørum Sø m.fl.). Efter ca. 1975 blev den næsten fast, om end fåtallig, ynglefugl på Agger Tange og/eller Flade-Ørum Sø.

Urfuglen yngede i henhold til de tidligste kilder almindeligt i de indre og frodigste dele af klitlandskabet. Den var udryddet fra det sydlige område i

Agerhønen var tidligere meget almindelig i det åbne klitlandskab, og var af stor betydning for husholdningerne.

Nu er den beklageligvis blevet en sjælden ynglefugl mange steder.

Foto: Henrik F. Nielsen.

Den førhen så almindelige ynglefugl i klitlandskabet, hjejlen, er nu ved at forsvinde som ynglefugl i Thy. Fuglen her er fotograferet i Dovrefjeldene i Norge, hvor der endnu er en stor ynglebestand.

Foto: Poul Holm Pedersen.

1861, og i 1886 fandtes den heller ikke i Nordthy. Den var uden tvivl udsat for stort jagttryk fra bl.a. klittens beboeres side.

Agerhønen var tidligere en meget almindelig fugl i det åbne klitlandskab, nogle steder endda talrig. En medvirkende årsag var, at bestanden af ræve frem til ca. 1950 blev holdt meget nede. Jagttrykket var derfor stort på agerhønsene. Bestanden var – ligesom i det åbne kulturlandskab i Thy – aftagende i klitlandskabet gennem hele 1900-tallet.

Det nordvestjyske, åbne klitlandskab har altid været kerneområdet for den danske ynglebestand af hjejlen. Kilderne fra 1800-tallet anfører, at den var almindelig næsten overalt på hederne i Thy, indtil Hansen skrev i 1909: ”Man kan ikke længere sige, at Hjejlen yngler almindeligt i Thy. Efterhaanden som Heden opbrækkes og beplantes, opgiver Hjejlen flere og flere Ynglesteder.”

I 1937-39 blev bestanden i hele Thy (mellem Klitmøller og Bulbjerg) skønnet til at omfatte 19-30 par. Ved denne lejlighed besøgte man ikke hederne mellem Klitmøller og Lodbjerg. I det område, der nu er blevet nationalpark, yngede der sandsynligvis endnu ca. 25 par i 1937-39. Tilbagegangen fortsatte, og i 1966 var der i bedste fald kun ca. 10 par mellem Hansted og Lodbjerg.

Der kan være flere grunde til artens tilbagegang. Den mest åbenlyse er plantagernes fremkomst, og med dem de mange selvsåede bjergfy på de åbne arealer. Med de modne plantager kom der også

et betydeligt større prædationspres på hjejlernes yngel fra bl.a. kragefugle, ligesom landskabet fik flere ræve.

Fårenes afgræsning af hederne, slåning af hø og lyng ophørte gradvist op gennem 1900-tallet, ligesom tilførsel af næringsstoffer gennem luften gav mere græsvækst. Klitlandskabet blev ikke som før plejet af mennesker og dyr.

Rørhøgen havde det - ligesom flere andre rovfuglearter - meget svært i Thy i 1800-tallet, men er nu vendt tilbage, og ses regelmæssigt.

Foto: Henrik F. Nielsen.

Tinksmeden var tidligere meget almindelig i klitlandskabets vådområder. Takket være Skov- og Naturstyrelsen Thy's arbejde med at bevare vådområder, er nedgangen stoppet, og arten er nu i fremgang som ynglefugl. Foto: Henrik F. Nielsen.

Den svindende bestand af ynglende hjejler i Thy, især i Hanstholm Vildtreservat, fik beklageligvis også besøg af ægsamlere, således den 23. maj 1948, hvor samleren tog et kuld på tre æg og noterede fig.: ”Reden lå i ganske kort lyng, græs og lav på et tørt stykke. Fuglen lettede på 3 meters afstand, før vi fik øje på den.” Det var heller ikke gavnligt for denne udsatte art, at skovdistriktets daværende ledelse tillod ornitologers besøg i reservatet i fuglenes yngletid. Hjejlen må være den vigtigste ”ansvarsart” for Nationalpark Thy.

I dag forekommer det bemærkelsesværdigt, at kilderne fra 1800-tallet anfører, at der i 1881 ynglede mange hvidbrystede præstekraver på og ved strandengene ved Agger Tange. Arten havde sandsynligvis en af sine store danske ynglepladser her, men i takt med kystsikringsarbejderne, især dæmningsbyggeriet øst for den store lagune, blev ynglebiotoperne ødelagte. Det sidste par i Thy holdt stand på tangens strandenge indtil ca. 1970.

Kilderne fortæller, at tinksmeden var almindeligt forekommende i klitlandskabets vådområder gennem hele 1800-tallet. Efter 1930'erne, hvor de åbne heder var reduceret betydeligt, og hvor man havde sænket vandstanden i dele af klitlandskabet, aftog ynglebestanden gradvist.

Engrylen ynglede ifølge kilderne næsten overalt på egnede steder i 1800-tallets Thy. Den var dengang en af de hyppigst ynglende vadefugle på Agger Tange. I 1970 ynglede der endnu ca.

40 par på Agger Tange, 14-20 par på engene ved Ørum Sø og – overraskende nok – 8-20 par i den sydlige del af Hanstholm Vildtreservat. Fra midten af 1990'erne var der langt færre ynglepar tilbage – alle på Agger Tange.

Brushanen var også en almindelig ynglefugl i klitlandskabets vådområder i 1800-tallet. Men allerede fra begyndelsen af 1900-tallet var bestanden i aftagende. En af årsagerne var, at beboerne fortsatte med at skyde eller fange hannerne i snarer/doner på spillepladserne og at skyde hunnerne, når de lettede fra rederne.

Brushanen var således på vej til at dele skæbne med urfuglen samt tredækkeren (en bekkasinart). De havde også spillepladser og forsvandt fra landsdelen i 1800-tallet. Der var endnu 40 hanner på Agger Tange i 1970, 14 hanner ved Ørum Sø, 8 hanner på Ålvand Klithede (ved Nørre Vorupør) og 15 hanner i de sydlige dele af Hanstholm Vildtreservat. Hannerne optrådte formentlig på flere spillepladser det samme år, så tallene bør tages med et vist forbehold. Allerede i midten af 1990'erne var der kun få par tilbage – alle på Agger Tange.

Splitternen og sandternen forsvandt som ynglefugle i Thy i henholdsvis ca. 1980 og ca. 1974, hvor begge arter ynglede i mindre kolonier sammen med kolonier af hættemåger på Agger Tange. Sandternen var meget knyttet til det åbne klitlandskab, hvor den fouragerede. De sidste kolonier af splitterner var på sydspidsen af Svanholm, mens de sidste sandterner ynglede på strandengene. Splitternen yngler fortsat i nogle kolonier andre steder i Danmark, mens sandternen er ved at forsvinde som dansk ynglefugl i disse år.

Splitternen ynglede på Agger Tange frem til ca. 1980. Foto: Bent Thøgersen.

Hvis splitternen skal have mulighed for at vende tilbage, skal Agger Tange igen gøres attraktiv for kolonier af hættemåger.

Indvandring af nye ynglefuglearter i de nye klitplantager i 1900-tallet

Med klitplantagerne kom der igen store skove i Thy. Efterhånden som træerne blev større, og der også blev plantet løvtræer, indvandrede der nye fuglearter til landsdelen, da skovene var blevet egnede til de arter, som anbragte rederne i træerne. Nogle arter benyttede skovene som udgangspunkt for fourageringstogter i det åbne klitlandskab. For fiskehejrerne betød de højere træer, at de fik kort afstand til landsdelens fiskerige vådområder. Den første koloni i klitlandskabet kom til Lodbjerg Klitplantage i 1950'erne.

Hos rovfuglene blev musvågen og spurvehøgen efterhånden almindelige. Duehøgen bliver aldrig almindelig, da den stiller store krav til revirets størrelse og ikke mindst til antallet af byttedyr som f.eks. kragefugle og ringduer. Skovhornuglen var klitplantagernes første ugle. Hos spætterne kom stor flagspætte først, nogle årtier senere kom grønspætten (ca. 1960). Vende Halsen, som ruger i huller i træerne – og også gerne i redekasser – opnåede end ikke at blive hyppig.

Droslerne indvandrede formentlig allerede i 1950'erne, både misteldroslen og sangdroslen er nu hyppig henholdsvis almindelig. Til klitplantagerne indvandrede der efterhånden også mange af de små fuglearter, således mindre drosselfugle (rødhals, rødstjert m.fl.), sangere (gærdesanger, løvsanger, gransanger m.fl.), mejser (sortmejser, topmejser (ca. 1936) m.fl.), spætmejse og finker (lille gråsisk (ca. 1960), lille dompap (ca. 1962) m.fl.).

Og indvandringen af nye fuglearter til Nationalpark Thy fortsætter i de kommende årtier!

Forfatterens adresse:

*Willy Mardal
Legindvej 102, Sønderhå
7752 Snedsted
willy@mardal.dk*

Topmejsen kom med klitplantagerne, og her er den nu en almindelig ynglefugl.

Foto: Henrik F. Nielsen.

Gærdesmutten har sandsynligvis altid ynglet hos befolkningen i klitlandskabet. Nu er den en almindelig ynglefugl i klitplantagerne. Foto: Henrik F. Nielsen.

Mindre pattedyr i Nationalpark Thy

Af Julie Dahl Møller

Den unikke natur i Nationalpark Thy giver biotoper til en ligeså særegen sammensætning af mindre pattedyr. Denne sammensætning er præget af det åbne, træfattige landskab.

Det åbne landskab afspejles i pattedyrfaunaen, og mange af de mindre pattedyr, som er knyttet til skov, findes således ikke i Nationalpark Thy. Dette gælder f.eks. rødmusen, halsbåndsmusen, skovmåren og flere flagermusarter. Derfor har nogle af de arter, som disse dyr ellers konkurrerer med, formentlig haft særligt gode betingelser i Thy. Et eksempel er skovmusen, som lever i nationalparken. Skovmusen er på trods af sit navn knyttet til det åbne land, og den findes på såvel dyrkede marker, i levende hegn som i nationalparkens klitter og klitheder. Her lever den i høj grad af frø fra f.eks. marehalm og hjelme, men også af insekter.

Skovmusen konkurrerer om føderessourcerne med den større halsbåndsmus. Netop størrelsen er den sandsynlige grund til, at den store halsbåndsmus i Danmark har fortrængt den mindre skovmus fra skovhabitater, hvori den ellers kan findes i udlandet. Halsbåndsmusen, som især er tilknyttet løvskov, kendes endnu ikke fra Nationalpark Thy. Grunden er formentlig, at klitplantagerne, som endnu er domineret af nåletræer, ikke udgør et optimalt levested for arten. Halsbåndsmusen

forekommer dog i store dele af det østlige Thy, og bliver fødegrundlaget i nationalparkens klitplantager tilstrækkeligt, vil man måske også kunne finde den der i fremtiden.

En anden art, som endnu ikke har fået fodfæste i det vestlige Thy, er muldvarpen. Ligesom halsbåndsmusen er den først for nylig indvandret til Thy via Hanherred. Dens udbredelse er blevet registreret gennem årene: I 1860 var vestgrænsen omkring Fjerritslev, i 1900 var grænsen for en sammenhængende bestand rykket til Han Vejle, i 1922 til Glæde og Frøstrup og i 1988 til Tved. I dag er muldvarpen observeret i den nordlige del af nationalparken, hvorfra den givetvis vil sprede sig til flere andre dele i parken.

Erfaringsmæssigt forekommer der kun få flagermusarter i det vindomsuste Vestjylland, og det samme gælder i Thy. Kun fire af Danmarks 17 flagermusarter er indtil nu observeret i nationalparken, nemlig damflagermusen, vandflagermusen, troldflagermusen – og så er dværgflagermusen netop observeret i nationalparken i 2008. Særligt søer og åer danner grundlaget for en stor insektproduktion, og på nogle af de lokaliteter, hvor der også er lidt læ, kan man finde damflagermusen og vandflagermusen, som gerne jager insekterne tæt henover vandoverfladen. Hvis der derudover er frodig, ældre løvskov, er

Birkemusen er et af Danmarks sjældneste pattedyr. Den tilhører en helt anden familie end vores øvrige mus og er nærmest beslægtet med hoppe- og springmus fra Nordamerika, Asien og Nordafrika.

Foto: Julie Dahl Møller

Insektædere	Flagermus	Harer/Kaniner	Gnavere	Rovdyr
Pindsvin	Damflagermus	Hare	Egern	Ræv
Alm. spidsmus	Vandflagermus		Mosegris	Lækat
Dværgspidsmus	Troldflagermus		Alm. markmus	Brud
Vandspidsmus	Dværgflagermus		Dværgmus	Ilder
Muldvarp			Halsbåndsmus?	Mink
			Skovmus	Husmår
			Brun rotte	Grævling
			Husmus	Odder
			Birkemus	

Artsliste over mindre pattedyr i Nationalpark Thy. Kilde: Dansk Pattedyratlas.

det en passende lokalitet for troldflagermus og dværgflagermus. I sommerhalvårets vindstille og tørre nætter kan man med lidt tålmodighed og held få nationalparkens flagermus at se ved Nors Sø og Vandet Sø.

Nationalpark Thy er også hjemsted for et af Danmarks mest sjældne pattedyr, birkemusen. Birkemusen indvandrede til Thy kort efter seneste istid, og man antager, at senglaciertidens åbne græslandskab med spredt busk- og trævegetation har passet arten godt. Det er sandsynligvis netop denne langvarige tilstedeværelse af de åbne naturtyper evt. kombineret med en reduceret konkurrence fra andre småpattedyr, som gør, at Thy så vidt vides huser Danmarks største bestand af birkemus.

Dværgspidsmuse er med sine 2-6 g vores mindste pattedyr. Den er meget aktiv og indtager dagligt en fødemængde, som svarer til sin kropsvægt.

Foto: Ole Bang Nielsen.

De fleste registreringer af birkemus i Thy ligger udenfor nationalparkens grænser. Dette kan dog ligeså vel være et resultat af den begrænsede menneskelige aktivitet i området, som det kan være et udtryk for en mindre bestandstæthed på nationalparkens biotoper. Birkemusen er observeret i nationalparkens sydligste del; på diget mellem Ørum Sø og Flade Sø, samt lidt nordligere i klitlandskabet ved Hvidbjerg Plantage.

Åbningen af Nationalpark Thy vil forhåbentlig forøge interessen for dette særlige landskab og dets pattedyrfauna, og måske endda resultere i et endnu bedre kendskab til pattedyrenes forekomst i området.

Almindelig spidsmus udskiller fra sine sidekirtler en stærk lugt, som bruges til kommunikation. Lugten virker desuden frastødende på mange rovdyr, og derfor finder man undertiden døde dyr efterladt i naturen. Foto: Hans J. Baagøe.

*Forfatterens adresse:
Julie Dahl Møller
jdmoller@snm.ku.dk*

Fugle og pattedyr i Nationalpark Thy

Af Anton Linnet

Klitlandskabets meget sjældne ynglefugle

Hvis man fra de høje klitter på Lyngby hede og ved Faddersbøl, fra Isbjerget i vestkanten af Tved plantage eller fra den gamle kystskrænt øst for Blegso betragter de storslåede landskaber, er der intet, der forstyrrer indtrykket af natur, skabt af hav, vind og sand. Neden for klitterne ligger perlerækker af lavvandede, næringsfattige søer, og vest herfor klithedens øde landskab, der strækker sig helt ud til Vesterhavet. I dette øde, fredfyldte landskab, som på regnfulde, blæsende dage virker koldt og trøstesløst, yngler nogle af landets mest sjældne og sårbare fuglearter.

Det benyttes desuden af store mængder af trækfugle, der forår og efterår passerer gennem landet på trækket mellem yngleområderne i Nordeuropa og vinteropholdsstederne i Sydeuropa og Afrika. Hedernes store mængder af bær er et kærkomment fodertilskud for en lang række fugle, og samtidig sikrer hedernes størrelse fuglene fred til at hvile ud på den lange rejse.

I dette landskab, der veksler mellem åbne heder og klitplantager, lever en række fugle- og dy-

Storspoven indvandrede til klithederne i 1960'erne. Her blev den en almindelig ynglefugl, men den har været i tilbagegang siden 1990'erne.

Foto: Henrik F. Nielsen.

rearter, der er tilpasset disse biotoper. Her skal blot omtales hedernes fire karakterfugle, hjejlen, storspoven, tinksmeden og tranen.

En undersøgelse fra 1993 og 1994 viser, at der nu kun var 4-5 par ynglende hjejler i Thy. I 2005 var der kun 1-2 par. Udviklingen frem til 2007, hvor der kun blev set en enkelt fugl i Hanstholm Vildtreservat, som ikke udviste yngleadfærd, fremgår af tabel 1 og tabel 3. I de seneste år er arten således kun set i yngletiden på Agger Tange. Vi må se i øjnene, at vi mister hjejlen som dansk ynglefugl inden for ganske få år. Dens melodiske, lidt klagende fløjtelyd, der er så karakteristisk og med til at give klitheden liv, vil blive savnet.

Storspoven med det karakteristiske lange krumme, nedadbøjede næb ynglede for første gang med sikkerhed i Thy i Hanstholm Vildtreservat i 1964. I årene 1987-90 ynglede der ca. 50 par, men bestanden er siden gået stærkt tilbage. Tællingerne i 2005 og 2007 viser, at der næppe yngler mere end ca. 20 par i Nationalpark Thy. Hvis man en stille morgen i maj-juni går ud af bilen langs en vej i nationalparken, hører man ofte tydeligt spovernes trillende fløjtelyde inde fra heden. Det er midt i yngletiden, og spoverne giver med det samme udtryk for deres bekymring ved at forkynde, at vi er opdaget.

Det åbne klitlandskabs vådområder er levested for en anden vadefugl, tinksmeden, der ligesom hjejlen er en sårbar og truet art. I 1993 og 1994 blev der optalt 60 par her, og de udgjorde næsten hele landets ynglebestand. Alene i Hanstholm Vildtreservat ynglede der i disse år 35-45 par. Siden da er antallet af ynglende tinksmede her steget til 60-80 par. Årsagen til stigningen er formentlig de ændrede plejemetoder med hyppigere afbrændinger i mosaik efter en fastsat plejeplan, så den ældste hedevegetation hele tiden forynges, tilkastning af grøfter, hvorved man ”holder på vandet”, således at biotoperne holdes mere våde samt fjernelse af større og mindre bevoksninger af bjergfyr og andet selvsået opvækst.

Det er meget vigtigt for tinksmeden, at hedemoser og -kær er fugtige i yngletiden. Hvis man sammenholder de enkelte års antal af ynglefugle med en årlig nedbørstabel for Thy, er der en tydelig tendens til, at i forår efter år med meget efterårsnedbør, stiger antallet af ynglende tinksmede – specielt hvis forårsnedbøren samtidig er ringe. Helt tydeligt kunne det ses i foråret 2007, hvor der var meget høj vandstand på hederne, så alle hedemoser og -kær stod fyldte med vand helt frem til yngletiden, og hvor nedbøren hen over foråret var moderat. Her blev der optalt 114 par tinksmede i nationalparken. I flere områder var der tale om mere end en fordobling.

Tranen optrådte første gang som ynglefugl i nyere tid i Hanstholm Vildtreservat i 1950'erne, og helt frem til først i 1990'erne ynglede der kun et enkelt par her. Først fra 1997 begyndte tranerne også at yngle på hederne uden for Hanstholm Vildtreservat. Antallet af ynglefugle i Thy er stigende og omfattede i 2003 ca. 15 par, hvoraf de 11 par fandtes i klitlandskabet. Tranerne ankommer til yngleområderne i løbet af marts måned. Fra sidst i april kan man på stille aftener og morgener høre de etablerede par trompetere ivrigt, og hvis man er heldig, kan man se deres specielle dans.

Art	Hjejle	Storspove	Tinksmed	Trane
1996	4	36	55	2
1997	2	35	54	4
1998	5	36	67	4
1999	3	35	72	4
2001	3	39	84	8
2003	1	31	69	11
2005	1	23	59	19
2007	+	20	114	20

Tablet 1: Antal par ynglefugle på hederne Lyngby, Stenbjerg, Alvand, Vangså og Hanstholm. + betyder der blev set en enkelt hjejle flyvende lavt over heden.

Tranen er en stor fugl, der med dens lyse, blålige farve er forholdsvis let at få øje på, når den bevæger sig søgende efter føde rundt langs søer og kær. Ikke desto mindre er det fantastisk at se, hvor "usynlige" et tranepar kan være i yngletiden, også når det går rundt med nyudrugede unger. Så snart det fornemmer, der er mennesker i området, er parret "som sunket i jorden". Når ungerne først er halvstore, bevæger parret sig meget rundt. Tranerne går ikke af vejen for at svømme tværs over klitsøerne, ligesom det flere gange er konstateret, at hannen har jaget en nærgående ræv væk. Han går mellem sit kuld og ræven og indtager truepositur og ved gentagne gange at løbe mod ræven med hævede vinger, trækker ræven sig til sidst tilbage og forsvinder.

Fire flyvende traner. Foto: Jan Skriver.

Grågåsen er de senere år blevet en meget almindelig fugl i Thy, både som ynglefugl og som trækfugl.

Foto: Henrik F. Nielsen.

Om det alene er de thylandske heders beskaffenhed med den mosaik af lave, tørre bakker, fugtige lavninger og hedemoser, som findes naturligt så mange steder, der udgør forskellen, vides ikke med sikkerhed. Helt sikkert er det imidlertid, at heden hurtigt skifter karakter, hvis de nævnte plejetiltag ikke gennemføres. Noget tyder på, at niveauet for hedens pleje har været rigtigt, specielt for tinksmeden og tranen.

Det er af afgørende betydning for disse fuglearter, at hederne fortsat forvaltes på en sådan måde, at den uforstyrrelse, der hersker, ikke ødelægges af menneskers kortsynede ønsker om øget adgang og mulighed for færdsel i disse sidste, sårbare naturområder.

Nye ynglefuglearter i klitlandskabet

Op gennem 1980'erne og specielt i 1990'erne er der blevet markant flere ynglende grågæs på klithederne. Først i 1980'erne ynglede der som det eneste sted 1-3 par i Hanstholm Vildtreservat. I dag er tallet steget til 20-30 par i hele klitlandskabet. Stigningen skyldes formentlig først og fremmest bestandens vækst i Vejlerne i Hanherred. Den er "smittet af" på flere lokaliteter i Thy.

Der er i øvrigt sket en kraftig forøgelse af bestandene af grågæs i Nordvesteuropa. I perioden fra 1970 til 1990 er bestandene steget fra 30.000 til 200.000 fugle. Dette bevirker, at der om efteråret trækker tusinder af grågæs især fra Vestnorge til Danmark, hvor de opholder sig i Thy i en periode.

Tællinger har vist, at alene i september måned opholder der sig henimod 30.000 grågæs ved

henholdsvis Agger Tange, Ove Sø, Vejlerne samt på hedeområderne ved Lyngby, Ålvand og Hanstholm Vildtreservat. Det er et smukt syn at se de mange gæs flyve i kileform mellem hvilepladserne på hederne og landbrugsarealerne, hvor de søger føde.

I klitplantagerne og langs kanterne ud til hederne yngler natravnen. Hvis man en sen aftenstund i mørkningen i juni-juli går en tur i en af plantagerne, og man pludselig hører en snurrende lyd, kan det være en natravn, man hører. Den frembringer en snurrende lyd, når den forsvaret sit territorium eller er i ynglestemning. Fuglen er ret så tillidsfuld, og hvis man bevæger sig forsigtigt, får man helt sikkert også fuglen at se. Fuglen flyver rundt ved nattetide efter insekter.

Natravnen holder mest til på og i kanten af nye rydninger i skovene. Af en ny rapport fremgår, at arten næsten har fordoblet bestandene i fire af plantagerne i Nationalpark Thy i perioden fra 1994-95 til 2007 (se tabel 2). Rapporten er udarbejdet som en statusrapport med prognoser for artens fremtidige muligheder i klitplantagerne i Thy i forbindelse med overgangen til "naturnær" skovdrift. Der er en begrundet frygt for, at denne ændring i skovdriften, hvor der ikke fremover bliver lavet større rydninger, på sigt vil medføre en tilbagegang i antallet af ynglende natravne.

Plantage	1994-95	2007	Ændring i %
Stenbjerg	8	15	+87
Tvorup	10	23	+130
Vilbøl	3	7	+133
Tved	7	15	+114

Tabel 2: Bestandsudviklingen af natravn i 4 plantager indenfor Nationalpark Thy (se i øvrigt www.sns.dk/thy).

I mindst to af nationalparkens plantager er der indvandret en ny fuglearart, stor hornugle, som efter et større udsætningsprogram i Tyskland har bredt sig helt op til Nordjylland. Den er en drabelig prædator, der har mange byttedyr på menuen, f.eks. pindsvin, rævehvalpe, mink, rålam, ja sågar katte og en gravhund er der fundet på en nordjysk yngleplads. Af fuglearter er der fundet rester af duehøg, musvåge, spurvehøg, måger, råger, krager, skovduer, sangdrosler m.m.

I en treårig periode har 4 – 6 par traner ikke fået unger på vingerne i Hanstholm Vildtreservat, men en undersøgelse af ca. 130 uglegylp fra en nærliggende rede af stor hornugle, viste ikke rester af tranearter. Så måske skal uglerne ikke have skyld for tranernes manglende ynglesucces? I samme periode har der i kortere og længere tid været besøg af både en ung kongeørn samt af en ung og en gammel havørn i området, og de kunne måske også tage tranearter?

Nationalparkens større pattedyr

Nationalpark Thy er hjemsted for flere arter af pattedyr, der helt eller delvist har tilpasset sig livet i dette landskab med såvel plantager som heder. Eksempelvis har ræv, husmår, odder og kronstyr en levevis, hvor de veksler meget mellem hederne, plantagerne og landbrugsarealerne i baglandet. Spor i nysne viser, at en enkelt nats vandring nemt kan være 10-20 km. Hare og rådyr bevæger sig ikke i samme omfang over store afstande, ofte kun få kilometer inden for et begrænset område.

Kronstyr er en relativ ny art for Thy, selv om det har levet i Danmark siden seneste istid. Først med klitplantagerne blev der skabt livsbetingelser for dette landets største, landlevende pattedyr. Men der skulle gå mange år, før det blev almindeligt i Thy. I første halvdel af 1900'erne så man med års mellemrum enkelte dyr, der på mærkværdig vis kom

over Limfjorden sydfra. Disse dyr udviklede ikke en bestand. Først i sidste halvdel af 1970'erne blev der på privat initiativ indkøbt en snes kronstyr i midtjyske dyrehaver, og de blev sluppet ud i plantagerne ved Svankjær i Thy og ved Klim i Hanstholm.

Kronstyret er en pragtfuld art, hvad enten man oplever den gennem en håndkikkert, gennem riflens sigtekikkert eller bare tilfældig støder på det. Hvis man en stille aften eller morgen i september bevæger sig ud til plantagerne, kan man høre de store stærke pladshjortes brølen. Det er brunsttid, og hjortene prøver at få samlet så mange hinder sammen som muligt. Det er de stærkes ret, der er gældende. Der er hele tiden hjorte, der prøver at stjæle hinder fra andre hjorte. Der bliver kæmpet bravt om hindernes gunst, og skoven skælver af hjortebrøl og stærke geværer, der med stor kraft tårner mod hinanden.

Man kan også lugte hjortene i brunstperioden. Rundt omkring på lavere fugtige arealer i skovene og på hederne har hjortene lavet "sølehuller", hvor de dels skraber med klovene, dels roder den fugtige jord op til et fint mudderbad med geviret. Bagefter ruller de sig heri – vel at mærke efter at de har tisset godt og grundigt i badet! Brunsthjorten bliver helt mørk i farven og lugter ganske voldsomt. En adfærd, der formentlig tilkendegiver over for andre hjorte, at han er stærk og farlig – og hinderne kan slet ikke stå for hans "parfume"!

Natravnen har sin rede på jorden, og er derfor afhængig af sin camouflasje. Foto: Ib Nord Nielsen.

*Rådyr ses ofte, når de græsser på åbne arealer.
Foto: Jan Skriver.*

Der er delte meninger om, hvor stor en velsignelse, det er at have fået kron dyr til Thy. Når bestandene begynder at blive store – alene inden for Nationalpark Thy er der 400-500 dyr, bliver der skader på skov- og markafgrøder. Skaderne er enkelte steder ganske store, og der er ingen muligheder for at få dem erstattet. Indtægterne fra jagtudleje er generelt steget til det dobbelte i Thy, efter at kron dyrene er kommet, og i områder med mange dyr er priserne steget til det tre- eller firedobbelte. Med de højere indtægter ved jagtudleje ”tjenes der således ind på gyngerne, hvad man har sat til på karrusellerne”, og så længe dette går nogenlunde lige op, er alle for så vidt tilfredse.

Rådyret har i den grad tilpasset sig områder, som veksler mellem plantager og åbne arealer. Det vandrer ikke som kron dyret over store afstande,

men forbliver inden for relativt mindre områder. Det er territoriehævdende, og man ser ofte en gammel rå jage yngre dyr væk. Rådyret har det, man kalder forlænget drægtighed, hvilket betyder, at de befrugtede æg bliver udenfor livmoderen i en slags hvilestadie, og først hen på vinteren synker de ned i livmoderen, og fosterets egentlige udvikling begynder. På dette tidspunkt og helt frem til maj-juni, hvor rånen skal føde, følger sidste års lam hende. Først når fødslen trænger sig på, bliver det jaget væk. Rådyret føder for det meste to lam – en sjælden gang tre og i enkelte tilfælde fire lam.

Råbukkene har også deres territorier, og specielt i brunsttiden er der indbyrdes kampe mellem de stærkeste bukke. Man kan se ældre bukke jage rundt med artsfæller i hele forårsperioden. I juli måned, hvor brunsten så småt begynder, er kampene mere indædte, og så gælder det for alt i verden om at være ene om råernes gunst. Specielt hederne giver med deres gode udsyn gode muligheder for at opleve rådyrene i deres mest intime perioder, hvor de stort set er i bevægelse hele tiden.

Ræven holder meget til på hederne og i plantagerne, hvor den hele døgnet kan færdes relativt uforstyrret rundt. Den bruger meget tid på at fange mus og andre gnavnere, og i det hele taget tage, hvad den tilfældigvis falder over på dens vej. Den spiser æg og unger fra fuglereder, harekillinger, rålam m.m. Den løber også ned til havet, hvor den prøver at finde noget spiseligt på stranden, så som opskyllede døde sæler, marsvin, fisk og fugle. Inden den ved dag gry vender tilbage til heden eller plantagen, skal den også lige rundt til gårdene for at tjekke, om der er noget spiseligt.

Kron dyr. Foto: Ib Nord Nielsen.

*Kronndyr-rudel ved Sårup i Hanstholm Vildtreservat.
Foto: Ole Bang Nielsen.*

Rævens menukort er lang, og specielt for hedernes sårbare og fåtallige ynglefugle er den en betydelig prædator. I vildtplejen indgår derfor regulering af ræve som en del af forvaltningspolitikken, dog under skyldig hensyntagen til, at ræven også er en naturlig del af områdets dyreliv.

Bestanden af odder er blevet stor i Thy, hvor den findes ved alle større vandløb og søer. Den færdes også ved vore skov- og hedesøer. I Hanstholm Vildtreservat har man gennem en årrække fulgt bestanden og optalt dens ekskrementer, ligesom på flere andre ”faste” stationer i Thy.

Da odderen er et natdyr, har overvågningsmodellen været at se efter spor af odder, så som fodspor, fiskerester og ekskrementer. Fodspor kan være svære at se i græs eller på frossen jord, og fiskerester behøver ikke altid at være fra odder, men kan være fra mink. De helt sikre tegn på odderaktivitet i et område er deres ekskrementer, som de flittigt bruger til at markere deres territorier med. Derfor er det på de samme bestemte pladser, man relativt let kan finde deres efterladenskaber på.

Overvågningen af odderne har givet ny viden om dyrene. Blandt andet, at de ikke altid følger vandløb, men bevæger sig mange kilometer over land, at ungerne fødes på alle årstider, og at de følger deres mor, indtil de er ca. 1½ år gamle. Døde dyr er blevet indsamlet, og maveindholdet er undersøgt, hvorved man kan konstatere, at odderen spiser

meget andet end fisk. Eksempelvis frøer, tudser, biller, snegle, fugle, mosegrise og flodkrebs. Spisesedlen er lang. I vinterperioder med sne ser man ofte spor af odder i skove, hvor den følger grøfter og små vandløb i jagten på frøer og tudser, der er gået i vinterhi i grøfternes sider.

Et nyt rovdyr, minken, har i de senere år indfundet sig i den danske fauna. Minken stammer oprindeligt fra Nordamerika, og blev indført til Skandinavien i 1930'erne som farmdyr. Undslupne mink fra farmene udgør i dag en væsentlig trussel for de fuglearter, der lever i tilknytning til søer, vandløb og moseområder. At det drejer sig om mange dyr, viser et fangstforsøg, udført af Thy Statsskovdistrikt i perioden 1998-2000, hvor der i 100 fælder på 15 måneder blev fanget 215 mink.

Odderen er blevet et almindeligt rovdyr i nationalparken. Foto: Lasse F. Dahlgaard.

*Dværgterner yngler på strandarealer. I nationalparken yngler den kun på Agger Tange.
Foto: Ib Nord Nielsen.*

Med et nyt landsdækkende minkprojekt, der løber frem til udgangen af 2008, søger man at belyse, i hvilket omfang undslupne, vildtlevende mink optræder i Danmark. Efter projektperiodens udløb udarbejdes der en handlingsplan for, hvordan problemer med mink løses. Mink kan meget vel vise sig at være ”tungen på den biologiske vægtskål”, da en stor del af vore ynglende vandfugle er gået drastisk tilbage i de senere år.

Agger Tange

Den sydligste port til Nationalpark Thy er Agger Tange, der med sine kystlandskaber med laguner og strandenge afviger en del fra resten af parkens landskaber. Klitrækken mod vest er dog en forlængelse af klitterne, som strækker sig helt fra Hanstholm. Agger Tange er endnu i Kystdirektoratets eje, men Skov – og Naturstyrelsen Thy har siden 1996 i samarbejde med direktoratet

stået for plejen af naturen på tangen i henhold til fredningsbestemmelserne.

Strandengene har for en stor dels vedkommende været afgræsset i en årrække med kreaturer, hvorved der igen er skabt enge med lav vegetation. I 2004 blev kreaturhegnet som et forsøg sat helt ud i selve lagunen over en ca. 2 km strækning, og der blev herved skabt et såkaldt ”blåt bånd”, hvor der er direkte overgange mellem eng og lagune. Den gamle barriere af tæt tagrør, der tidligere blokerede for fuglenes udsyn og frie bevægelser, blev herved fjernet.

I 2005 etableredes to 10-20 ha store indhegninger inde i den allerede afgræsede del af engen. Hegnene blev opsat for her at skabe en lidt mere ”langhåret” eng, der bedre skulle tilgodese brushanen.

Kreaturerne holdes ude af disse to indhegninger indtil efter 15. juli. I 2006 blev et område på ca. 55 ha land, der ikke tidligere havde været afgræsset, indhegnet, og det forventes, at der også her i løbet af få år vil være skabt gode ynglemuligheder for engfuglearterne. I 2008 blev der opsat et ca. 7,5 km langt kreaturhegn, der inddrager resten af den store lagune.

Det forventes, at der i løbet af få år vil være et ”blåt bånd” hele vejen rundt om lagunen. Dette for at tilgodese en lang række vandfuglearter, der herved får mulighed for at udnytte hele ”kystzonen” som fouragerings- og rasteområde. Specielt får de efterhånden sjældne og truede arter, engryle, stor

Art	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Stor kobbersneppe	17	26	48	39	54	23	31	22	53
Engryle	24	38	34	41	18	56	39	32	11
Brushane	6	3	1	1	1	3	3	1-4	0
Hjejle	1	1	1	+	+	+	1	+	+
Klyde	39	130	121	112	16	33	32	16	38
Rødben	64	83	110	64	88	37	63	15	97
Stor præstekrave	4	4	5	3	1	4	2	1	2
Storspove	3	2	2	1	0	1	1	0	2
Strandskade	12	23	20	20	15	13	8	3	6
Vibe	56	72	81	61	42	24	39	9	87

Tabel 3. Antal par ynglefugle talt på Agger Tange. + betyder at der blev set par uden yngleadfærd.

kobbersneppe og brushane, væsentligt bedre forhold. Dette sker på bekostning af andre fuglearter, der har deres redepladser i tagrørsbevoksningen ud mod lagunen. Det er et bevidst valg, da disse arter ikke er truede, ligesom det sker i henhold til habitatdirektivets forpligtelser.

Randzonen rundt om lagunen er kendt som voksested for en del gøgeurter, bl.a. purpur-gøgeurt. Det forventes, at også de får bedre vækstbetingelser i den ”blå zone”.

I 2008 er der i samarbejde med Thisted Kommune sat et beskyttelseshegn op ved færgelejet. I en årække har der været en ternekoloni på stedet, hvor både fjordternen, havternen og dværgternen har forsøgt at yngle. Det store problem er, at nogle mennesker lufter hunde midt i ternekolonien, medens de venter på færgen. Der er færdselsforbud inden for hegnet i fuglenes yngletid 1. april-15. juli.

Skov- og Naturstyrelsen Thy har siden 1996 foretaget ynglefugletællinger på engene ved den store lagune. Som det fremgår af tabel 3, er det kun engfuglene, der er taget med. Der er også en skarvkoloni på ca. 500 reder i lagunen. Knopsvane, grågåås, gråand, spidsand, knarand, blichøne, hættemåge, havterne, gul vipstjert, engpiber og

*Den gule vipstjert yngler på engene på Agger Tange.
Foto: Jan Skriver.*

rødrygget tornskade yngler også på tangen. Rørhøg, og af og til rørdrum, ses og høres derude. I 2008 er der set 2 – 6 skestorke og 5 silkehejrer ved ynglefugletællingerne, så måske er der nye ynglefuglearter på vej?

Det bemærkes, at også hjejlen har ynglet på Agger Tange. I de seneste år er den set i yngletiden, men uden at udvise tydelig yngleadfærd. Det er således usikkert, om den vil yngle i de kommende år.

Agger Tange er blevet et af landets vigtigste yngleområder for stor kobbersneppe og engryle. Det tørre forår i 2008 har beklageligvis ødelagt ynglesæsonen for engrylen, hvorimod den store kobbersneppe har haft en rigtig god ynglesucces.

Der er efterhånden også blevet en rigtig god bestand af rådyr på tangen, hvorimod haren er gået meget tilbage de seneste år. Der er også en bestand ræve, som Agger Jagtforening holder på et lavt niveau, dels ved at skyde ræve fra kunstgrave dels ved at afholde rævejagter i januar måned. Odderen forekommer nu også almindeligt på tangen. Jagtforeningen har i efteråret 2007 og i foråret 2008 i samarbejde med Skov – og Naturstyrelsen Thy forgæves forsøgt at fange nogle af de mange mink på tangen.

Hvis man stiller sig ude ved færgelejet, og med en god kikkert afsøger Fjordgrunden, der ligger mod øst, kan man ved lavvande se sælerne ligge derude. Det er den spættede sæl, der optræder almindeligt i Limfjorden, men i ganske få tilfælde er der også som eneste sted i fjorden set en eller to gråsæler. Sælbestanden er ret konstant på ca. 300 dyr ud for Agger Tange.

*Forfatterens adresse:
Vildtkonsulent Anton Linnet
Skov- og Naturstyrelsen Thy
Søholtvej 6, 7700 Thisted
ali@sns.dk*

Insekter i Nationalpark Thy

Fotos: Jens Kristian Kjærgaard Naturfoto

Den største af vores græshopper er vortebideren, der bliver over fire centimeter lang. Den findes mange steder i klitter og heder med lav vegetation.

Blåbåndet pragtvandnymfe findes blandt andet i Klitmøller å.

Klitsandspringer. Sandspringere er rovdyr, som overfalder andre insekter.

Skovblåfuglen er almindelig, og er den første af blåfuglene, som flyver. Den kan ses allerede fra sidst i april.

Væveren tilhører gruppen af træbukke, og er knyttet til den lave pileart, gråris, som vokser i klitheden. Den to centimeter store bille kan fra juli til september ses kravlende langsomt på jorden.

Storpletet perlemorsommerfugl har to kuld om året, og kan derfor ses både i forsommeren og i sensommeren.

Karakteristiske padder og krybdyr i Nationalpark Thy

Af Lars Christian Adrados

Langs hele Thys vestkyst, fra Agger Tange i syd til Hanstholm i nord, finder vi et bredt og enestående sammenhængende bælte af klitter og klithede. Vegetationens klimaks har her i et bredere eller smallere bælte langs kysten, afhængigt af klimaforholdene siden sidste istid, været kendetegnet ved netop ikke at være skov som i resten af landet, men netop klit og klithede.

I den lille istid fra senmiddelalderen til midten af 1800-tallet førte klimaændringerne, i nogen grad hjulpet på vej af menneskets udnyttelse af klitheden, til omfattende sandflugt. Mod øst blev der dæmmed op for sandflugten ved etablering af de mange klitplantager i en tid, hvor Thy nærmest var skovløst. Klitdæmpninger blev gennemført for at tømme de vandrende klitter, og afvandings-systemer skulle gøre lavere liggende områder bedre egnede til græsning, jordbrug og mod øst plantagevækst. Igennem de seneste flere årtier har tiltagende nedfald af luftbårne næringsstoffer tillige gødet jorden og stabiliseret plantevæksten.

Men klit - klithede landskabet er som biotop netop ikke kendetegnet ved stabilitet, men ved en dynamisk vekslen mellem nye afblæsningsflader, der er under langsom tilgroning mod klithede og moden klithede. For at give klit og klitheden noget dynamik tilbage er der de seneste flere år blevet foretaget rydning af indvandrende bjergfyr samt mosaikafbrændinger i klitheden, afvandings-systemer er blevet sløjftet for at give området noget af vandet tilbage, og det er på udvalgte steder besluttet ikke at foretage klitdæmpninger.

På trods af indflydelsen af de menneskelige aktiviteter må klitheden og klitterne betragtes som noget af vores mest oprindelige natur. Her finder vi de mest oprindelige leveområder hos flere arter af padder og krybdyr. Her finder vi de arter, hvis eksistens netop er betinget af dynamik. Og netop her i Nationalpark Thy er der en enestående mu-

lighed for, at naturens egen dynamik på sigt kan sikre eksistensen af ellers truede arter.

Strandtudsens og markfirbenet er de mest dynamikkrevende. Strandtudsens fortrækker at yngle i lavvandede temporære, lysåbne vandsamlinger i klitheden, fugtige klitlavninger og bredden af større næringsfattige søer. Her bliver der hurtigt varmt i forsommeren, så ynglen udvikles meget hurtigt.

Som fødesøgnings- og rasteområde kræver strandtudsens åbne arealer med ingen eller meget lav vegetation, typisk klitformationer med vindbrud og afgræssede arealer. Det typiske fødesøgningsområde for nyforvandlede strandtudser er et

Markfirben.

Foto: Jens Kristian Kjærgaard Naturfoto.

udtørret yngleområde med fugtig bund. Unge hanner er ikke stedtrofaste. Forudsat, at vandringsruterne er egnede, opsøger de nye yngleområder, hvor de med deres kraftige stemme, der på stille nætter kan høres på over 4 km afstand, tiltrækker hunner og andre hanner.

I Nationalpark Thy findes strandtudsens med sikkerhed i Hanstholm Vildtreservat, og en ny om end beskedne og endnu ikke ynglende forekomst findes nord for Lodbjerg Fyr på et areal, der er afslået for vegetation i forbindelse med det EU-støttede LIFE-klithedeprojektet (2001-2005). Det har bl.a. til formål at genoprette og bevare truede naturtyper.

En nylig genetisk undersøgelse af de danske strandtudsbestande indikerer to indvandringsruter i Jylland siden seneste istid. ”Klithede” ruten går langs vestkysten fra syd og op til Hirtshals medens ”strandengs” ruten går langs østkysten fra syd og op til den store bestand ved Råbjerg Mile syd for Skagen. Undersøgelsen indikerer, at der tidligere har været sammenhæng i bestandene i området, som er omfattet af Nationalpark Thy.

Markfirbenet findes på steder, der er velegnede til æglægning, da den graver æggene ned i sandet, hvor de er helt afhængige af solens varme for at blive udruget. Arten findes således på tørre solåbne steder på klitheden, i klitten, på kystskrænter og overdrev med blotlagt sandet jord eller meget lav vegetation.

De voksne markfirben er afhængige af at solbade for at kunne opretholde en tilpas høj kropstemperatur, når vejret er lidt køligt, men samtidig er de afhængige af at kunne søge skygge, hvis det bliver for varmt. Arealer med en mosaik af blotlagt sand, lav til lidt højere vegetation, er derfor typiske fødesøgningsområder.

Markfirben findes i alle klitter og klitheder i Nationalpark Thy med en bestandstæthed på vurderet mellem 5 til 15 dyr/hektar. Arten er meget stedtrofast og indvandrer kun til et nyt område, hvis unge dyr på grund af stor bestandstæthed presses ud af den eksisterende ældre bestand. At markfirben allerede i foråret 2005 fandtes i større antal i området, hvor Stenbjergbranden i juni 2004 fortærede klitplantagen, viser, at i hvert fald dele af klitplantagerne har tilpas lysåbne partier til, at

*En sribet variant af spidssnudet frø.
Foto: Lars Christian Adrados.*

arten kan klare sig. Markfirben er forsvundet fra mange indenlands lokaliteter og klit – klitheden synes nu at være artens vigtigste leveområde.

Den sribede variant af spidssnudet frø og hugormen er mindre dynamikkrevende.

Spidssnudet frø forekommer i forskellige farvevariationer, der synes at have ret forskellige valg af levesteder. I klitheden yngler den sribede variant, der kendes på dens brede gule rygstribe, og at den mangler den ellers karakteristiske V-formede plet i nakken, overvejende i næringsfattige og i nogen grad sure moser og lysåbne vandsamlinger med lav vandstand. Som fødesøgningsområde foretrækker den lysåbne, fugtige heder og hedemoser, som er lokaliseret tæt ved yngleområdet.

Arten er udbredt i hele klitheden, og særligt store yngleforekomster er fundet, hvor yngleområdenes bredvegetation står med lav vegetation, blandt andet i Stenbjerg- og Ålvand Klithede.

Hugormen findes typisk i klitter, på heder og i næringsfattige moser. Den foretrækker områder, hvor den på en sydvendt, kratbevokset bakkeside kan gå i vinterdvale i underjordiske gange og hulrum en halv til halvanden meter under jorden. Stedet skal ligge så højt, at det ikke vandfyldes om foråret, og krattet er vigtigt, for at hugormen kan ligge nogenlunde i skjul, når den solbader lige før og efter vinterdvale. I nærheden skal

Ynglende strandtudser. Strandtudsen har en karakteristisk gul rygstribe. Foto: Sabine Stosiek.

der findes et tørt sydvendt område med lav vegetation, hvor parringsspillet og parringen kan foregå om foråret. De parrede hunner bliver nær parringsområdet, medens hannerne og de uparrede hunner kryber op til 2 km ud i landskabet til deres sommerkvarter.

Sommerkvarteret skal give hugormen gode muligheder for temperaturregulering, så inden for en kort afstand skal der være kort solbeskinnet vegetation og et skyggefuldt skjulested under tætte buske, eller tørre varme områder og køligere fugtige områder.

Hugormen er udbredt i hele Nationalpark Thy, om end beretninger fra flere årtier siden synes at vise, at den er blevet mindre hyppig end tidligere.

Naturnært skovbrug og ”naturhaver” er en betingelse for stor vandsalamander.

Stor vandsalamander yngler i fiskefrie, soleksponerede vandsamlinger, der har varmt og klart vand indtil slutningen af sommeren. Som fødesøgnings- og overvintringsområde foretrækker stor vandsalamander plantageområder med naturnært skovbrug eller ”naturhaver”, der ligger tæt på ynglevandhullet. Som dagsskjul og overvintringsområde benytter den ofte kældre, udhuse og brændestabler.

I Nationalpark Thy's område er arten fundet længst mod øst, hvor klitplantagerne afløses af ”agerlands-bæltet”. I denne strimmel land er der anlagt mange vandhuller og arten er fundet ved blandt andet Vang og Faddersbøl. Da stor vand-

salamander ikke har været systematisk eftersøgt, forventes det, at den findes flere steder i den østlige udkant af klitplantagerne.

De beskrevne padder og krybdyr er alle fredede, og, med undtagelse af hugormen, beskyttet af Habitatdirektivet, hvor de er optaget på bilag IV som arter af fællesskabsbetydning, der kræver streng beskyttelse. Markfirben er tillige på den danske rødliste.

Udover ovennævnte forekommer der følgende arter i nationalparken: Lille vandsalamander, skrubbtudse, butsnudet frø og skovfirben.

*Forfatterens adresse:
Lars Christian Adrados
Årup Byvej 44
7752 Snedsted
lca@amphiconsult.eu*

*Portræt af en hugorm.
Foto: Jens Kristian Kjærgaard Naturfoto.*

Sjældnere og særegne blomsterplanter og karsporeplanter i Nationalpark Thy

Af Knud Knudsen

Med etableringen af Nationalpark Thy får thyboerne en enestående mulighed for at værne om nationalparkens mange sjældne og truede plantearter, som her har nogle af deres vigtigste levesteder i Danmark. Biologisk Forening for Nordvestjylland har gennem en årrække – bl.a. i forbindelse med Undersøgelingsprojekt Nationalpark Thy - indsamlet mange oplysninger om botaniske forekomster i nationalparken. På baggrund af disse indsamlinger og egne erfaringer gives i det følgende en kortfattet indsigt i, hvilke sjældnere og særegne karplanter, der findes i de forskellige naturtyper i nationalparken.

Vi begynder længst mod vest, hvor man især på ydersiden af Agger Tange kan være heldig at finde sølv-mælde på stranden – gerne i den øvre del, hvor den kan stå i fred, indtil efterårsstormene tager den. For år tilbage kunne man også være heldig at finde den højnordiske plante hestetunge, men den har vi desværre ikke kunnet finde i mange år.

På grænsen mellem stranden og klitten – bl.a. i området syd for Hanstholm vokser den lokale kålplante, strandkål – en kraftig blågrøn plante,

som tydelig afviger fra den øvrige vegetation i området. Den er temmelig almindelig på de beskyttede strande i den østlige del af Danmark, men en sjældenhed på Jyllands vestkyst.

Klitten

I den ydre del af klitterne mellem Hanstholm og Agger Tange vokser der flere spændende plantearter. Af disse spændende planter har særlig to plantearter - strand-snerle og skotsk lostilk - tiltrukket sig megen opmærksomhed i de senere år, idet de mange forekomster i nationalparkens klitter udgør en meget stor del af den samlede danske bestand. Begge arter optræder tillige på den danske rødliste over sjældne planter.

Når strand-snerlen blomster i juli – august udgør den et pragtfuldt skue - med sine friskgrønne kodede blade og rosenrøde tragtformede kroner med hvide længdestriber - mellem de talrige grågrønne skud af sand-hjælme. Strand-snerlen vokser typisk på bagsiden (læsiden) af de ydre klitter. Den findes i flere områder i klitten mellem Kystvejen og havet syd for Hanstholm – bl.a. i en klitgryde helt op til Kystvejen ved 40,8 km

*Den kønne strand-snerle udgør et flot skue i den ellers grå ydre klit i juli - august måned.
Foto: Knud Knudsen.*

*Nationalparken rummer hovedparten af de danske bestande af den fredede skotsk lostilk - her i klitområdet i Hanstholm Vildtreservat.
Foto: Knud Knudsen.*

vejpælen. Herudover findes den i området ved Klitmøller – Vangså, Sønder Vorupør, Lodbjerg og Agger Tange.

Den i Danmark fredede skotsk lostilk - som også hovedsagelig vokser på bagsiden af de ydre klitter - findes i flere større bestande fra nordenden af Agger Tange til klitterne under Hanstholm Fyr. En særlig stor bestand af denne skærmpolante findes i klitområdet syd for den store parkeringsplads ved landingspladsen i Stenbjerg, men også i Hanstholm Vildtreservat og på Vangså Klithede findes større bestande.

Til tider kan man finde en anden skærmpolante i klitterne, som af og til forveksles med skotsk lostilk. Det drejer sig om strand-kvan, som er en særlig tilpasset underart af den kvan, der kendes fra de nordatlantiske områder.

En anden knap så sjælden skærmpolante i klitområderne er den særegne og meget smukke strandmandstro, som hen på sommeren kan tiltrække et mylder af sommerfugle.

I klitområderne på Agger Tange kan man i juli – august se den gulblomstrede klit-natlys. Den er særlig talrig i området ved den gamle havn på østsiden af tangen. En meget sjælden plante, som ses nogle få steder langs vestkysten af Jylland.

I de sydlige klitområder på Agger Tange vokser en nær slægtning til den mere almindelige blæsemælde. Det drejer sig om strand-limurt, som har

tilpasset sig de mere karrige forhold på stranden og i kliterrænet.

Grønsværklit

På Agger Tange og op langs den indre del af klitområderne ses flere større og mindre områder af mere grønlig karakter, som benævnes grønsværsklit. Denne naturtype har en glidende overgang til såvel den ferske eng som strandengen.

I grønsværsklitten finder man en mere artsrig flora end i den artsfattige hvide og grå klit. Flere steder på Agger Tange er disse grønsværsklitområder opstået på de inddæmmede gamle strandengsområder, hvilket afspejler sig i artsudvalget af planter. I disse områder er slangetunge den altdominerende plante.

Fra grønsværksområderne kendes i øvrigt klitvintergrøn, almindelig månerude, liden tusindgylden, strand-tusindgylden, eng-ensian og en sjælden gang sand-frøstjerne.

Strandeng

I nationalparken findes der kun meget få områder med direkte saltvandspåvirket strandeng. Disse områder forekommer ved den sydligste del af Agger Tange i kanten af saltvandslagunen mellem Svanholm og Langholm samt i området mod Krik Vig umiddelbart nordøst for den gamle havn.

Selv om der er tale om forholdsvis små områder, rummer disse strandenge betydelige botaniske

Tæt blomstret hindebæger tiltrækker masser af sommerfugle i blomstringstiden. Her er det en tidselsommerfugl der er på besøg. Foto: Knud Knudsen.

værdier med arter, som ikke træffes andre steder i Thy. Den smukke tæt blomstret hindebæger har her et par mindre bestande i bunden af saltvandslagunen. Mange steder i strandengen på østsiden af saltvandslagunen og i området nordøst for den gamle havn ses de blågrønne pudeformede bevoksninger af stilkløs kilebæger, som her har sin nordlige forpost på vestkysten. I samme område findes også strand-rødtop, smalbladet kællingetand og udspilet star, som også her har sine eneste forekomster i Thy.

Her kan også findes stilket kilebæger, liden tusindgylden og strand-tusindgylden.

Klitheden

I de tørre dele af klitheden kan man være heldig at finde den rødlistede kamillebladet månerude,

Danmarks mindste orkidé hjertelæbe er de senere år fundet i pæne bestande på Vangså Klithede. Foto: Knud Knudsen.

som sidst er set i klitområdet ved Lyngby i 2006. Kamillebladet månerude er meget sjælden i Danmark med en status som truet på den danske rødliste. Den kan forekomme i et område et år og være forsvundet igen det næste år. Af andre arter fra denne artsfattige naturtype kan nævnes almindelig ulvefod og kattefod.

I de våde lavninger i klitheden, som for en stor dels vedkommende tørrer ud i sommerperioden, kan man finde mange sjældenheder som fin bunke, mangestænglet sumpstrå, liden ulvefod, flydende kogleaks, brun næbfrø, hvid næbfrø, pilledriver, langbladet soldug, storlæbet blærerod, kortsporet blærerod og tusindfrø.

I disse områder finder vi også Danmarks mindste orkidé hjertelæbe, som de senere år er fundet en del steder i Thy. Hjertelæbe er meget sjælden i Danmark og optaget på gullisten som hensynskrævende. Vi finder den særlig hyppig i benbræksbevoksningerne på afblæsningsfladerne på Vangså Klithede, men også Hanstholm Vildtreservatet rummer flere pæne bestande.

Karakteristik for disse områder er også de mere almindelige klokke-ensian og plettet gøgeurt. Klokke-ensian kan flere steder findes med de påsatte små hvide æg fra ensianblåfugl.

Kamillebladet månerude er en uhyre sjælden plante, som er i fare for at forsvinde fra den danske natur. I 2006 fandtes nogle få eksemplarer i klitområdet ved Lyngby. Foto: Knud Knudsen.

I områder med mere eller mindre blottet sandbund har man mulighed for at finde en del af vore mere sjældne sivarter, som dværg-siv, fin siv, spidsblomstret siv og den meget sjældne stilk-siv.

I de egentlige klitsøer - der som regel ikke bliver hel tørlagt selv i meget tørre somre - findes en sjælden og særegen vegetation. Klitsøerne – som også benævnes lobeliesøer - er fra naturens hånd skabt på sandbund. Denne sandbund er grobund for grundskudsplanterne tvepibet lobelie, sortgrøn brasenføde og gulgrøn brasenføde – som alle har en væsentlig del af deres danske voksesteder liggende i nationalparken.

I klitsøerne vokser der også sjældne arter som sekshannet bækarve, pilledrager, flydende kogleaks, strandbo, nåle-sumpstrå, hår-tusindblad, og i en enkel klitsø vokser den i Danmark meget sjældne sylblad.

En del af klitsøerne er desværre udsat for tiltagende opvækst af sphagnummosser samt en stigende forurening på grund af gødningen fra

de store flokke af trækkende grågæs, der benytter søerne til overnatning og fouragering. En næsten tidobling af antallet af trækkende grågæs fra 1970 til 1990 har sat sine spor i klitsøerne. Der skal nødvendigvis findes en løsning, som kan sikre vandkvaliteten i disse naturperler – ellers må man forudse, at de mange sjældne planter går en meget usikker fremtid i møde.

De større søer

I området omkring den sydlige del af Hanstholm Vildtreservat findes fire af de meget sjældne karstsøer, det er Vandet Sø, Nors Sø, Bagsø og Bleg Sø. Disse søer har hovedsagelig kalkbund og derfor kalkholdigt vand. Søerne er voksested for flere karakteristiske plantearter. Særligt interessant var fundet af liden najade i Nors sø i 1993 og efterfølgende i 2002 i Vandet Sø. Fra søerne kendes også hår-tusindblad, brodbladet vandaks, glinsende vandaks og tråd-vandaks.

Ved bredden af disse søer kan man også finde arter som krybende ranunkel, vandpeberrod, vand-klaseskærm, strandbo, brudelys, søpryd og nåle-sumpstrå.

Fra søerne langs den nedre del af Hvidbjerg Å systemet kendtes tidligere kortskaftet skeblad, som er meget sjælden i Danmark. Det har desværre ikke været muligt at finde arten i mange år – men måske vokser den stadig i al ubemærkethed et sted langs bredderne af disse søer.

Ferske enge

Langs bredderne af de større søer og flere steder på Agger Tange kan man finde ferske enge, som bl.a. rummer pæne bestande af orkidéer: Sump-hullæbe, maj-gøgeurt, purpur-gøgeurt og kød-farvet gøgeurt inkl. den spændende varietet med pletter på begge sider af bladene som benævnes finprikket gøgeurt. Ved bl.a. Vandet Sø ses også fine bestande af leverurt og vibefedt.

Plantagerne

Efterhånden som nåletræsplantagerne gennem flere generationer er vokset til, er der flere steder skabt specielle jordbundsforhold, som har givet grobund for en hel del sjældne plantearter, som man ellers skal til de store skove i Norge og

Sverige for at finde. De mest værdifulde områder findes under ældre bevoksninger af almindelig ædelgran. Her vokser arter som linnæa, glat snylterod og orkidéerne knærod og hjertebladet fliglæbe. Af vintergrønarter kan man finde liden vintergrøn, ensidig vintergrøn og en sjælden gang enblomstret vintergrøn.

Langs grøfterne i plantagerne er der i de senere år fundet mange forekomster af bjerg-dunbregne. I tilknytning til grøfterne ses også otteradet ulvefod, femradet ulvefod, kambregne og guldsæl-mangeløv.

Der er i de senere år foretaget registreringer af særlig værdifuld natur i plantagerne. Denne registrering er vigtig, men hvis registreringer ikke efterfølgende bliver benyttet til at tage særlig hensyn til de værdifulde forekomster af bl.a. sjældne planter har disse registreringer ingen reel værdi.

Der er desværre fra de senere år flere eksempler på, at der i forbindelse med driften af plantagerne ikke tages det nødvendige hensyn til kendte sjældne planteforekomster. Det bør kunne gøres bedre i fremtiden, således at etableringen af

Finprikket gøgeurt er en sjælden varietet af kødfarvet gøgeurt, som vokser i de ferske enge omkring Ørum Sø. Foto: Knud Knudsen.

nationalparken vil være medvirkende til, at der i selve driften af plantagerne tages mere vidtgående hensyn til naturværdierne i plantagerne.

Bakke-fnokurt er en sjældenhed, som kun findes på kridtbakker i det nordjyske område - her fra skrænterne på Hanstholm-knuden. Foto: Knud Knudsen.

Kalkområder

Flere steder i nationalparken er jordbunden præget af højtliggende kalkforekomster - som tidligere nævnt i forbindelse med karstsøerne men også i selve skrænterne på sydsiden af Hanstholm-knuden. Selv i den ellers meget sandflugtsprægede Hanstholm Vildtreservat findes flere partier og skrænter, som rummer kalkforekomster.

Kalkforekomsterne giver anledning til en sjælden og særegen flora, hvorfra kan nævnes dværgulvefod, sort skæne, smalbægret ensian, bredbægret ensian, nøgleblomstret klokke, stivhåret kalkkarse, vår-potentil, tyndakset gøgeurt, klit-limurt, nikkende limurt, dansk kambunke, hvidgrå draba og bakke-fnokurt.

Forfatterens adresse:

Knud Knudsen

Stenbjerg Kirke Vej 28

7752 Snedsted

knud.knudsen@knudsen.mail.dk

Svampe i Nationalpark Thy

Af Ib Nord Nielsen

I styregruppens rapport (2005) til miljøministeren, som var thyboernes stærke bud på en nationalpark i Thy, blev projektområdet beskrevet som indeholdende nationalt og internationalt meget værdifulde naturtyper: Forstrande med begyndende klitdannelse, hvide klitter, stabile kystklitter (grå klit og grønsværklit), klitheder, fugtige klitlavninger og våde dværgbuskesamfund, næringsfattige søer, kalkrige søer og vandhuller, kystskrænter, overdrev samt klitplantager med et naturindhold, som minder om nåleskovene hos vore nordiske naboer.

På grund af de specielle levevilkår indeholder disse naturtyper en lang række særprægede, sjældne og truede arter. Rapporten understreger, at det er sandsynligt, at antallet af sjældne og truede arter vil stige gennem yderligere undersøgelser i området, da de fleste artsgrupper er udforskede. Dette gælder i udpræget grad for svampene og de såkaldte lichensamfund (laver).

Vi er dog ikke på helt bar bund. Thy har ofte haft besøg af professionelle mykologer, som har beriget os med udførlige svampelister over deres fund, og lokalt er det især Birgit Nordentoft Nielsen,

Tørret eksemplar af liden stjernebold. Fundet på den store P-plads ved Kystvejen – Hanstholm Vildtreservat - 1993. Foto: Ib Nord Nielsen.

som gennem 25-30 år har højnet vores viden om svampearterne i Thy.

I denne lille artikel vil der kort blive fokuseret på svampenes mangfoldighed og biologi. Herefter beskrives nationalparkens svampesamfund, som er bestemt af klimaet, jordbundsforholdene, de tilstedeværende højere planter samt mængden af dødt plantemateriale. I forbindelse med beskrivelsen af svampesamfundene vil der blive givet eksempler på enkelte karakteristiske arter.

Omkring 4500 svampearter er kendt fra Danmark. Antallet af arter i Thy er ukendt. Svampene spiller en vigtig rolle overalt i naturens kredsløb. Fra planterne adskiller de sig ved at mangle bladgrønt (klorofyl). Svampen er opbygget af celler, såkaldte hyfer, og hyferne danner tilsammen et mycelium. Det er et spindelvævsagtigt net, der udbreder sig i jorden, træet eller, hvor svampen nu vokser.

Nogle ernærer sig ved at nedbryde dødt organisk materiale, nogle er parasitter på levende organismer, mens andre igen lever i samliv med planter, typisk træer eller buske. De sidste kaldes mykorrhizadannere, og i samlivet sker der en udveksling af stoffer til begge parters fordel. Planten får herved lettere adgang til vand på grund af svampens mycelium, og svampen får alle sine sukkerstoffer fra planten. Plante og svamp bliver totalt afhængig af hinanden. Denne tætte tilknytning mellem specifikke arter af svampe og træer bruges ofte ved artsbestemmelsen af svampene. F.eks. findes lærke-rørhatten kun under lærk og birke-rørhatten under birk.

Svampene formerer sig ved hjælp af sporer, som dannes af svampens formeringsorganer på frugtleget. De fleste af de svampe, man finder, kan placeres i to grupper – sæksvampe og basidiesvampe – hvor den helt afgørende forskel er den måde, hvorpå sporene dannes. De fleste sæksvampe er meget små. Det er derfor mest basidiesvampene, som fanger den svampe-

Stor parasolhat.
Foto: Ib Nord Nielsen.

interesseredes opmærksomhed: Bævresvampe, barksvampe, poresvampe, kantareller, pigsvampe, køllesvampe, østershatte, rørhatte, bladhatte, skørhatte, mælkehatte m.fl.

Hvis vi foretager en svamperejse fra vest til øst i nationalparken, vil vi støde på nogle karakteristiske svampesamfund og arter, som er knyttet til de enkelte naturtyper.

Ud mod havet i den hvide klit vokser der på forsiden og toppen én af klittens almindeligste svampearter, klit-mørkhat. I juni til oktober kan man finde den 1,5-4 cm brede og rødbrune til lyst gråbrune svamp i det bare sand. På den mere beskyttede bagside findes ofte klit-huesvamp, sand-stinksvamp og klit-bægersvamp.

Er man rigtig heldig, kan man i klitter, hvor der tilføres megen kalk fra skaller af muslinger og snegle, finde kalkelskende arter af svampe som f.eks. liden stjernebold.

Bag de hvide klitter, på de mere udvaskede steder, finder man fra juli til oktober en stor iøjnefaldende svamp, som ofte kan ses på lang afstand. Selv fra bilen finder man let stor parasolhat, som står og lyser i al den grønne hjælme. Det er en udmærket spisesvamp, som skal høstes ung.

Mens der i den hvide klit er masser af blottet sand, er den grå klit vegetationsdækket. Her finder vi forskellige svampesamfund, som f.eks. det lichen-dominerede samfund af klitlaver. Laver er i virkeligheden to forskellige organismer i et tæt samliv, en såkaldt symbiose. Lav = svamp + alge.

På klitheden er sandjorden så udvasket, sur og næringsfattig, at blomsterplanterne kun er sparsomt til stede, hvorved de mere konkurrencesvage, jordboende laver får mulighed for at dominere. De mest markante laver tilhører slægten *Cladonia*, der rummer bægerlaver og rensdyrlaver, som f.eks. spættet bægerlav og mild rensdyrlav.

Sværtende skørhat – I løv- og nåleskov. Fra juli – oktober.
Foto: Ib Nord Nielsen.

Som et kuriosum kan nævnes, at kronedyrene i Thy har op til 30% rensdyrlav i maveindholdet om vinteren. Lav er således en vigtig fødekilde for kronedyrene.

Andre steder finder man mosdominerede svampesamfund med bl.a. stillet moskantarel og arter af navlehat. I græsdominerede samfund findes bl.a. børstefod og hvid parasolhat.

Klitlavningerne er oftest fugtige, og her finder man den mykorrhizadannende busk, krybende pil. Under denne kan der være et yderst karakteristisk svampesamfund af mykorrhizadannende svampe som klit-skørhat, pileskørhat, rosabladet mælkehat, mose-slørhat samt arter af trævlhat og tåreblad.

I de lysåbne klitkær uden for pilekrattene kan man finde kær-vokshat samt lerfarvet kølesvamp.

På vores rejse østpå støder vi på klitplantagerne, når klitheden er passeret. Disse plantager er et kapitel for sig, hvad angår svampesamfund og mangfoldighed af arter. Klitplantagerne er overalt præget af århundreders sandflugt og kun få steder dukker morænen og til tider skrivelridtet frem i overfladen. Svampesamfundene i disse plantager kan opdeles i samfund under nåleskov i bred forstand og samfund under bjergfyr/skovfyr på flyvesand.

Uden at begynde på en opremsning af de næsten utallige arter, som kan findes i en klitplantage, vil fyrreskoven på flyvesand blive brugt som eksempel på et ganske særligt flor af svampe, karakteriseret af ægte ridderhat, der halvt udfoldet bryder op af sandede skovveje, grå ridderhat, skællet ridderhat m.fl. Også en række af pigsvampformede frynsesvampe, tragtformet læderpigsvamp og

Rank koralsvamp – På grene af løvtræ fra august til oktober.

Nederst: Blomkålsvamp – På stubbe eller rødder af hovedsagelig sitkagran. Fra august til oktober. Spiselig. Fotos: Ib Nord Nielsen.

bitter korkpigsvamp er indikatorer for fyrreskov på flyvesand.

Sidst, men ikke mindst, skal naturligvis nævnes klitplantagernes juveler. Kantareller og rørhatte – hovedsagelig Karl Johan - som i gode svampeår tiltrækker tusindvis af svampejægere.

Som det fremgår, mangler vi en del viden om svampelivet i Nationalpark Thy.

Almindelig kantarel – Fra midten af juni til den første frost. Foto: Ib Nord Nielsen.

Det er specielt de lysåbne klithedelandskaber, som er uudforskede. Det er derfor håbet, at Nationalpark Thy vil tiltrække både studerende og forskere, så vi med tiden kan udgive en samlet oversigt over svampesamfund og arter i nationalparken.

*Forfatterens adresse:
Ib Nord Nielsen
Skov- og Naturstyrelsen Thy
Søholtvej 6
7700 Thisted
inn@sns.dk*

Rød fluesvamp – Almindelig under gran og birk fra august. Foto: Ib Nord Nielsen.

Forvaltningen af de statsejede arealer i Nationalpark Thy - foreløbige tanker herom

Af Ditte Svendsen

Med oprettelsen af Danmarks første nationalpark skal statsejede skov- og naturarealer for første gang indgå i en helt ny struktur. Det bliver en spændende sammenhæng, som Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, ser frem til at indgå i.

I dag sker forvaltningen af Skov- og Naturstyrelsens ca. 18.000 ha inden for den kommende nationalpark efter Driftsplan for Skov- og Naturstyrelsen Thy 2007-2021 og med rådgivning fra Brugerrådet. Arealer omkring Agger og Agger

Purpur-gøgeurt optræder af og til som en pionerplante på kystnære lokaliteter - som her på Agger Tange. Efter en årrække kan den pludselig forsvinde igen. Foto: Knud Knudsen.

Tange administreres af Kystdirektoratet, men alle naturarealer forventes snarligt overdraget til Skov- og Naturstyrelsen. De statsejede naturarealer vil derfor kunne forvaltes samlet i fremtiden. Ud over driftsplanen har de årlige indtægtskrav og bevilningen hidtil været bestemmende for aktiviteten på de statsejede arealer.

Ifølge udkast til bekendtgørelse skal bestyrelsen for Nationalparkfonden i Thy inden 1. april 2010 udarbejde en plan for etablering og udvikling af nationalparken som helhed og i de enkelte dele af parken. Nationalparkplanen skal bl.a. beskrive hvordan naturkvaliteten kan styrkes, mulighederne for at skabe bedre sammenhæng mellem naturområderne og udviklingsmulighederne for friluftslivet. Nationalparkloven fastsætter retningslinjer for udarbejdelse af planen, bl.a. for inddragelse af offentligheden i arbejdet og forholdet til de kommende Vandplaner og Natura 2000-planer.

Som virkemidler til planens gennemførelse nævner nationalparkloven bl.a., at fonden kan indgå frivillige aftaler med ejere af arealer og afholde drifts- og anlægsudgifter. Er ejeren Skov- og Naturstyrelsen vil nationalparkplanen formentlig skulle indarbejdes i en revideret driftsplan.

I Skov- og Naturstyrelsen forventer vi, at en af de naturmæssigt største udfordringer for Nationalparkfonden og Skov- og Naturstyrelsen bliver konverteringen af klitplantagerne til naturnært drevne skove med danske træer og buske, og med skovarealernes naturlige vandstand som udgangspunkt.

En anden vigtig opgave, der kan gennemføres på kortere sigt, er udvidelse og sammenbinding af nationalparkens vigtigste naturtype, klithederne,

Vinter i nationalparken. Foto: Poul Holm Pedersen.

på bekostning af de meget naturfattige bjergfyrbekovninger mod vest.

For at give områdets besøgende god og sikker adgang til nationalparken er Skov- og Naturstyrelsen takket været bidrag fra Arbejdsmarkedets Feriefond allerede gået i gang med at udforme bl.a. nye gang- og cykelstier på de statsejede arealer.

Som forvalter af 75% af nationalparkens areal og med et driftsformål, der afstemmes med nationalparkens målsætninger, ser vi fra Skov- og Naturstyrelsens side meget frem til etableringen af Nationalpark Thy.

Som initiativtager til oprettelsen af nationalparker i Danmark vil Miljøministeriet naturligvis gerne bidrage meget aktivt også i realiseringsfasen. Der-til kommer, at en række af de forslag, der fremkom i undersøgelsesprojektet, allerede er indarbejdet i den ret nye driftsplan for de statsejede arealer, og de første skridt til at føre nationalparkplanerne ud i livet dermed er taget.

Det er også vores håb at nationalparkens bestyrelse, Nationalparkrådet og Skov- og Naturstyrelsen

i fællesskab vil være i stand til at fastholde det lokale engagement bl.a. gennem en god dialog og inddragelse af alle, som har lyst til at arbejde for Nationalpark Thy. Det kunne være som formidler af natur og kulturhistorie, naturovervåger, stivogter og -planlægger eller naturplejer.

Der vil være utallige muligheder for at bidrage, og Skov- og Naturstyrelsen vil gerne indbyde alle interesserede til at deltage i opbygningen af nationalparken på statens arealer.

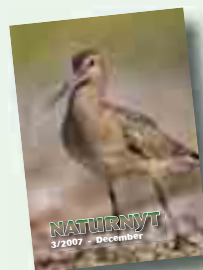
*Forfatterens adresse:
Skovrider Ditte Svendsen
Skov- og Naturstyrelsen Thy
Søholtvej 6
7700 Thisted
dsv@sns.dk*

Fakta om Biologisk Forening for Nordvestjylland (BFN)

Foreningen ønsker at fremme interessen for og kendskabet til Nordvestjyllands natur samt sikre en bedre beskyttelse af områdets vilde flora og fauna.

Oprettet:	4. april 1970
Hjemsted og adresse	Ørhage Naturcenter, Ørhagevej 189, Klitmøller, 7700 Thisted
Arbejdsområde	Nordvestjylland
Medlemmer	Ca. 200
Vigtige aktiviteter	Udgivelse af medlemsbladet <i>Naturnyt</i> 3 gange årligt Udgivelse af <i>BFN-Nyt</i> med omtale af arrangementer Møder og ekskursioner Ørhage Naturcenter BFN's Naturskole BFN's Fuglestudiekreds BFN's Naturdata BFN's Naturplejenet BFN's Forlag Nordvestjysk Ringmærkningsgruppe

Læs mere på foreningens hjemmeside www.bfn-nyt.dk

Naturen i Nationalpark Thy

Udgivet af Biologisk Forening for Nordvestjylland

Redaktion: Jan Salmonsens, Willy Mardal, Knud Knudsen og Elly Hansen

ISSN: 0903-4749

Udgivet med støtte fra: LAG Thy-Mors

Oplag: 3000 eksemplarer

Tryk: Dantryk, Hurup. Dantryk er EMAS certificeret.

Forsidefoto: Hykjær. Foto: Jens Kristian Kjærgård. Naturfoto.

LAG Thy-Mors

Dette temanummer af *Naturnyt* er støttet af LAG Thy-Mors, der er en forening, som vil drive udviklingen af landdistrikterne i bredt samspil med lokalsamfundet.

Gruppen er støttet af Fødevareministeriet og EU. Der er i foreningens område godt 4 mio. kroner årligt til at støtte projekter, der kan skabe udvikling i vores landdistrikter.

Kort over Nationalpark Thy

FIG 5

DIN DIREKTE FORBINDELSE...

zreport.dk

Når du ringer til **Sønderrå-Hørsted Sparekasse** bliver du ikke bare et nummer i køen...

Hos os kommer du direkte igennem til personlig betjening – og det er **VI** glade for! Men vigtigst: Det tror vi også **DU** er!

Kontakt os for nærmere information...
– vi tåler gerne en sammenligning!

 **Sønderrå-Hørsted
sparekasse**

Legindvej 86, Sønderhå · 7752 Snedsted · Tlf. 97 93 90 11 · www.sdrhaa.dk
Åbningstider: Mandag, onsdag & fredag: kl. **9.00 - 12.00** · Tirsdag & torsdag: kl. **9.00 - 18.00**